

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELME MINT ÜDVTÖRTÉNET

VÁZLAT

az

egyháztörténelem tanításához

9. ÉVFOLYAMON

ISTEN NÉPE

"Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön, és eljusson az igazság ismeretére." (Tim 2, 4)
De nem külön-külön, hanem *néppé* fogja össze őket (II. Vatikáni Zsinat Egyház 9. sz.)

1. Kr. e. 2. évezredtől fogva Isten *kiválasztotta az izraelita népet, akik*

- törzsi életet éltek;
- fokozatosan haladtak a nemzeti önállóság felé.

Ennek *lényeges mozzanatai:*

- első honfoglalás Kánaánban (Ábrahám)
- kiszabadulás az egyiptomi szolgaságból (Mózes)
- második honfoglalás az "ígéret földjén" (Józsua)
- királysággá szerveződés (Saul)

A nemzetté válás folyamatát az Istentől való teljes függés tudata kísérte:

- szabad elhatározással *szövetségre* lépett Istennel;
- a közösségi élet törvényeit Isten akarataként vállalta;
- felismerte, hogy a kedvező események Isten ajándékai,
- a kedvezőtlenek Isten büntető ítéletei;
- a nép igyekezett hűségesen megmaradni az egyistenhitben.

2. Amikor Isten örök terve szerint bekövetkezett "az idő teljessége" (Gal 4,4; Ef 1,10) vagyis az üdvösség teljes megvalósulásának történelmi szakasza, Jézus testi mivoltában maga Isten lépett az emberek közé (Jn 1,14). Azóta "mindnyájan az ő teljességéből részesülünk..." (Jn 1,16). Mindnyájan, mert Isten új népe *egyetemes* közösség (tekintet nélkül nemre, korra, nemzetre, népre, fajra)

3. Isten új népe az *egyház* nevet viseli. Eredetileg a helyi egyházat (egyházközséget) jelentette. Értjük azonban rajta az egész katolikus egyházat is, amely magában foglalja az összes "részegyházakat" is. (egyházmegyékét)

Isten - Jézus Krisztus által - *új és örök szövetséget* kötött ezzel az új néppel. Megadott nekik minden segítséget (kegyelem):

- ami erősíti a tagok testvéri egységét;
- elvezeti őket a boldog örök életre.

Olyan tulajdonságokkal ruházta fel egyházát, amely felismerhetővé teszi a világban:

- egységes;
- katolikus; (egyetemes)
- szent;
- apostoli.

Isten újszövetségi népének sorsa meglepően hasonlít az ószöv-i nép sorságra: - megkísérti a hűtlenség, időnként üldözések próbálják lerombolni.

AZ EGYHÁZ

Görögül: küriaké, ekklésia - az Úr szent közössége. Latinul: ecclesia. Az Egyház eredetének kiindulópontja: Jézus prédikációja Izrael népéhez, melyet meg akar hívni Isten országába. A tizenkét apostol kiválasztása azt jelentette, hogy Jézus egész népére, mind a tizenkét törzsre igényt tartott.

Jézus, vallási vándortanítóként közösséget - tanítványainak körét kiépíti - ez a közösség abban különbözik a hasonló csoportoktól, hogy a meghívás bűnösöknek és elveszetteknek is, sőt éppen ezeknek szól (Mk 6,34; 10,6)

Amikor hívását Izrael nagy része elutasítja, mélyebben beavatja tanítványait küldetésének titkaiba, megbízást adott az úrvacsora megisméltésére (Lk 22,16. 19; IKor 11,24). Mt 16, 18-19: -ben található egyház alapítási ígék: Jézus "az ő Egyházát" Péterre akarja építeni, mint alapzatra s neki adja Isten országának kulcsait is. A pokol kapui rátörnek ugyan, de nem vesznek erőt rajta.

AZ EGYHÁZ SZÜLETÉSE

A kereszténység alapítója a **názareti Jézus**. Názáret kicsi, eldugott város volt a mérhetetlen Római Birodalomban. Jézus tehát zsidónak született, Augustus alattvalójaként, tanítása olyan földön hangzott el először, amelyet a görög-római civilizáció és zsidó eszmék gazdagítottak. Egy zavaros világnak a kellős közepén élt a kicsiny zsidó nép, Palesztinában. Az Ígélet földjén egymillióan voltak, a diaszpóra zsidósága öt-hat millió, s ez jelentős kolóniákat alkotott Mezopotámiában, Szíriában, Egyiptomban és különösen Alexandriában. Mégis mindegyikük szíve az egyedüli városban, Jeruzsálemben volt, mert annak Temploma az egyetlen Isten lakóhelye. A zsidók mind egyek a szent Isten hitében, egyek a szabadító Messiás várásában valamint a boldog örökkévalóság reményében, melyet az isteni tökéletességnek szemlélése tölt majd be. Ez az Isten - Jahve - és népe között konkrét, szent és élő kapcsolat van: a Tóra - Mózes törvénye vagy a Pentateuchus - vallási és erkölcsi parancsok gyűjteménye,

Palesztinában a zsidók makacsul ellenálltak a hellenizmus hatásainak. A farizeusok vallási élete a törvény tanulmányozására és gyakorlására irányult. A farizeusi buzgósághoz kapcsolódott a zelóták ellenállása, akik nyíltan, fegyveresen harcoltak a rómaiak ellen. Ők képviselték a zsidó nemzeti gondolatot.

Az evangéliumok alapján - bár nem életrajzok - nyomon követhetjük Jézus rövid életét a római igában élő Palesztinában.

- Időszámításunk előtt született 5-6-8 évvel;
- Názáretben élt,
- 27-ben innen indul, hogy János kezéből fogadja a keresztséget, aki őt a tömegnek mint az "Isten Bárányát" mutatja be.
- A Tiberiás-tó partján választja ki Jézus apostolait - *Egyháza alapját*, - itt kezd tanítani.
- Kafarnaumban úgy beszél, mint akinek hatalma van: nem azért jött hogy a Tórát megrövidítse, hanem hogy beteljesítse. Hirdeti az Országot.
- Ha Jézus Jeruzsálemben is megy 28-ban és 29-ben a húsvéti ünnepre, Galileában bontakozik ki tanítása teljes terjedelemben. Itt mondja el legszebb példabeszédeit, az itt egybegyűlt tömegnek tanítja a Miatyánkot, nekik jövendőli meg szenvedését, számukra sokasítja meg a kenyeret, nekik hirdeti meg ezt a különös és paradox programot, amely egy új emberiség alapokmánya lesz: a "Nyolc Boldogság"-ot.
- Amikor 29 végén Jézus Jeruzsálem felé halad, tudja, hogy majd kiszolgáltatják a rómaiaknak. A virágvasárnap dicsősége alig előzi meg a letartóztatást; a főpap s utána a Pilátus előtti per, a kereszthalál, az eltemetés valószínűleg 30 áprilisában volt.
- Jézus halálát elfogadják. Föltámadása visszariaszt, megbotránkoztat, vagy mosolyra indít. Ám az apostolok tanúskodnak arról, hogy Őt, akit haldoklani és holtan láttak, Őt látták három nap múlva élőként, azonosnak saját magával. Őt, a föltámadt Krisztust hirdetik a tanítványok. Ő a keresztség alapja. "Ha Jézus nem támadt volna fel, hiábavaló a mi hitünk" - írta Szent Pál. Jézus feltámadásának örömeiben s egy közvetlen parúzia várásában fognak kibontakozni az első keresztény közösségek.

Az első keresztény közösségek

A kicsiny közösség, az Egyház tagjai, akiket Jézus mennybemenetele után Jeruzsálemben hagyott, olyan zsidók voltak, akik vallásukat tisztább módon élték meg, mint atyáik. Ők a Mester szavaira hivatkoztak, akit a meghirdetett Messiásnak tartottak, és aki a szív tisztaságát mindennél fontosabbnak tartotta.

Ez az első zsidó keresztény csoport meglehetősen hosszú ideig elzárkózott az Utolsóvacsora termébe. Pünkösdkor hirtelen erős szél tölti be a házat. A Lélek az, aki megerősíti a félénk szíveket, és hősökké alakítja át az egyszerű embereket. A zsidó ünnepre hatalmas tömeg gyűlt össze Jeruzsálemben. Egy halász, a

tegnap még Mesterét megtagadó Péter szól az emberekhez:

"Izraelita férfiak, hallgassátok ezeket a szavakat! A názáreti Jézust Isten hatalommal ruházta föl, és ő ezt nektek csodákkal bizonyította. Isten elhatározott rendelése és előretudása őt kiszolgáltatta, és ti halálra adtátok. Azonban Isten őt feltámasztotta, és mi ennek tanúi vagyunk" (ApCsel 2,22-24)

Különösen a diaszpóra zsidói hallgatták meg Pétert, ez magyarázza, hogy a zsidó keresztények csoportjai nagyon korán jelen vannak Damaszkuszban, Antiókiában, Alexandriában, Rómában. A "tizenkettő" diakónusokat jelöl ki - számuk hét az Apostolok Cselekedetei szerint - hogy ők törődjenek velük. István, egy a hét közül, markáns jelenség. Nem habozik bálványimádáshoz hasonlítani a jeruzsálemi Templom kultuszát. Természetesen, mint gyalázkodót megkövezik. István, mint a hellenisták szóvivője állásfoglalásával jelzi a zsidó keresztény közösség fejlődésének első állomását.

István megkövezésekor tűnik fel az ApCsel-ben először egy fiatal ázsiai zsidó: Saul, aki Pál lesz. Pál megtérése előtti életéről keveset tudunk. Zsidó eredetű családja megszerezte a római polgárjogot, s a kilikiai Tarsisba telepedett. Saul itt született a keresztény időszámítás kezdetén. Jeruzsálemben egy híres tanárnál, Gamálielnél tanult, vonzódott a farizeusi ideálhoz. Szenvedélyes természetű, üldözte a születő kereszténységet, amit csalásnak tartott. Legyőzhetetlen erő teríti földre a Damaszkuszba vezető úton. *"Saul, Saul, miért üldözöl engem?"* (ApCsel 9,1-19) Majd kevés időt a nabateus királyság magányos vidékein tölt, mielőtt Jeruzsálembé menne, ahol találkozik a zsidó keresztény közösség vezetőivel, Jakabbal és Péterrel. Hite Krisztusban mellettük erősödik meg. Barnabás kíséretében Antiókiába megy, innen készül első missziós útjára.

Palesztinában a tanítványok félenken terjesztik működési területüket. (ApCsel 8,26-40; 10,1 -48)

A keresztény közösségekben a zsidó rítusok új, eredeti liturgiával gazdagodnak: a keresztség, a közös étkezések alkalmával a kenyértörés eukarisztikus rítusa. Összejöveteleik alkalmával kérdezősködnek Jézusról, üzenetéről, életének szemtanúit kérdezve, s ellenőrizve a forrásokat, amelyekből a szinoptikus evangéliumok születnek. Az Ószövetséget figyelmesen kutatták az Új fényénél.

Az első keresztények élete (ApCsel 4, 32)

Az első keresztények buzgósága, erényes élete, erkölcsi tisztasága és felebaráti szeretete kitűnt az emberek között; vonzó példa volt a kívülállók számára.

Közösségi életük középpontjában az Eukarisztia - az Utolsó vacsoráról való megemlékezés - állott. Kezdetben házaknál gyűltek össze a város és a környék lakosai. Később külön "templomot" kezdtek építeni.

A megkeresztelték mind részesültek a szent eledelből, mert ez jelentette a hívek egységét Krisztusban. Az ígehirdetés is a szentmise része. Hírdették Jézus halálát és feltámadását, a bűnök bocsánatát, a holtak feltámadását.

A keresztséget eleinte húsvétkor szolgáltatták ki. A 2. sz.-tól kezdve sok helyen 3 évi felkészítés előzte meg a keresztelést. A szertartáson az egész keresztény gyülekezet részt vett.

Hamarosan kialakult az egyházi szervezet is. A közösségeknek a püspök volt a vezetője, az "egyházi rendet" kézrátétellel adta tovább a presbiternek és diakónusnak. Így a Krisztustól kapott hatalmat adták át, hogy megtartsák és hibátlanul továbbadják a tanítást. A püspököket legtöbbször az egyházközségek tagjai választották.

A JERUZSÁLEMI ÜLDÖZÉS

Szent István vértanúsága után nagy üldözés tört ki a jeruzsálemi egyház ellen. *Saul* sorra járta a házakat, elhurcolta Jézus követőit és börtönbe vetette őket. Az apostolok Jeruzsálemben maradtak, a hívek jó része azonban elmenekült. Szétszéledtek az országban, és így mindenfelé eljutott Jézus tanítása. Saulból Szent Pál, - a 13. apostol - lett; Őt is Jézus választotta ki e

feladatra, csak később, (A 12-es számnak csak a zsidóságban volt jelképes értelme). Pál különös személyiség, tekintélye rendkívüli. Ő az első, aki észreveszi, hogy a bálványimádásból közvetlenül át lehet térni Krisztushoz. Egyesek benne vélték fölfedezni a kereszténység első nagy alakját.

Pál jellemzői: lángoló hit; rendkívüli érzelmi világ, a gyöngye egészségen uralkodó vasakarat, kifinomult intelligencia, s végül kiapadhatatlan szeretet.

Missziós útjai:

I. 44-ben Antiókiában van. A keresztény közösség vezetője, Barnabás hívta ide. Egy évig dolgoznak együtt. 45 tavaszán Ciprus felé hajóznak. Pál a misszió vezetője, bejárja Lykaóniát. Mindenütt ugyanazzal a módszerrel dolgozik. Szót kér a zsinagógában, amint azt a Törvény lehetővé teszi, és bemutatja a Szentírás segítségével, hogy Jézus a Messiás, akit Izrael várt. Ezután prédikációjával a pogányok felé fordul.

Eredmény: egyik helyen meg akarják kövezni, másutt ékes szavú Merkúrnak hiszik. Miután visszatér Antiókiába, beleütközik a zsidó keresztényekbe, akik hangoztatják, hogy az üdvösség a körülmetélés rítusához van kötve. Az addigi keresztények ugyanis, zsidók voltak s úgy gondolták, hogy az Isten Országába a zsidó valláson keresztül vezet az út. A vita Jeruzsálembe kerül, a keresztény közösség vezetői, Péter és János elé. Elfogadják a Páli módszereket a többi testvér ellenkező állásfoglalása ellenére is. Ez volt az első Jeruzsálemi zsinat.

II. 49 őszen Pál újra elindul egy missziós útra Antiókiából. Elválik Barnabástól, és Szilást veszi maga mellé, aki hozzá hasonlóan római polgár. Lisztrában csatlakozik hozzá Timóteus, a fiatal görög. Mindhárman Macedóniába mennek. Filippiben bebörtönzik. Azután Athénbe megy, ahol az ismeretlen, egyetlen, láthatatlan Istent hirdeti, aki a földet és az embereket alkotta, és aki *"kiszemelt egy napot, amelyen igazságos ítéletet ül majd a világ fölött, egy arra rendelt férfi által. Erről mindenkinek bizonyítékot nyújtott azzal, hogy föltámasztotta őt halottaiból"* Egy megfeszített és a sírból visszatért rabszolga! Gúnyos nevetés a válasz hallgatói részéről. Lemegy Korintusba, a szegények és tengerészek közé keveredve - mint sátorkészítő mester - 18 hónapig tartózkodik ott. A keresztéről beszél, nem törődve azzal, hogy beleütközik a zsidó büszkeségbe, vagy megbotránkoztatja a görögöket. Innen küldi két levelét a Tesszalonikaiaknak, akiket meg akar erősíteni a hitben. Rövid efezusi tartózkodás után Szíriába megy a tengeren keresztül.

III. Harmadik, legnagyobb missziós utazását 53 tavaszán kezdi. Efezust választja főhadiszállásnak. Innen küldi két legszebb levelét a Galatákhöz. 57 tavaszán szükségessé vált a Korintusiaknak írt első levél, mert a közösséget szakadások gyengítik; egyesek Apolló tekintélyével takaróznak. 57 nyarán Macedóniába megy, ahonnan elküldi a korintusiakhoz írt második levelét, melyben a tekintélye elleni támadásokra válaszol.

58-ban, a zsidó pünkösdkor Jeruzsálemben van, benne a zsidóság árulóját látják, - letartóztatják. Az ostromozástól csak római polgársága menti meg. 60-ban Rómában van: 2 évet házi őrizetben tölt; innen írja leveleit Kolossze, Efezus, Filippi híveinek. A Tituszhoz és Timoteushoz írt levelek alapján feltételezhető: túlélte az első római fogságot 67-ben Rómában lefejezték.

A palesztin egyház

A palesztin egyházban, amely jobban szervezett, Péter volt a mindenki által elfogadott vezető, utána Jakab következett. Péter Judeában és Szamariában tett ellenőrző körútjai tanúskodnak az Egyház kisugárzásáról.

A keresztény hagyomány szerint Péter a birodalom fővárosában - Rómában - hosszan tartózkodott, és itt feszítették keresztre 60 körül Péter elsőége a római Egyház fejére szállt.

A KERESZTÉNYÜLDÖZÉSEK

Indítékai és jellege

Az üldözések leglényegesebb oka az az áthidalhatatlan ellentét volt, mely a kereszténység és a pogány vallás között volt. A bálványokat nem tisztelő keresztények nemcsak istentelenekek, hanem az állam ellenségeinek is számítottak. A zsidósággal ellentétben a kereszténység nem korlátozódott egyetlen népre, hanem mindenfajta nép és nemzet közt terjedve, *egyetemes és egyetlen vallás akart lenni*, és azzal az igénnyel lépett föl, hogy minden más vallást megsemmisítsen.

Az államot veszélyeztető mivoltuk miatt indított első eljárás a Nero-féle üldözés alatt keletkezett. A Nero-féle üldözés tette a keresztényeket az emberek szemében gyanús, minden gonosztetre képes emberré, ezért már a keresztény név elég volt valakinek perbefogására és elítélésére.

A kínzások és változatos halálnemek alkalmazása következtében *életüket százezrek áldozták föl hitükért*. Vértanúnak nevezték azokat, akik életüket áldozták föl hitükért. Akik börtönt vagy kínzást szenvedtek, de nem haltak meg azokat hitvallóknak nevezték. A vértanúk iránti tisztelet Rómában a 3. sz.-ban indult el.

Az üldözések jelentősége igen nagy volt. A vértanúk hősiessége erőforrásul szolgált az ingadozók, de a bátrak számára is, és növelte az egyház erejét és ellenálló képességét. Ugyanakkor öregbítette az egyház tekintélyét is a pogányok szemében. *A vértanúknak a természetes emberi erőket felülmúló tűrni tudása és hősiessége bizonyítéka az egyház természetfeletti mivoltának is.*

Az üldözések első szakasza (I-II. század)

Nero (54-68) megvádolta a keresztényeket, hogy ők gyújtották föl Rómát, ezért a nép szórakoztatására igen sok keresztényt válogatott módon végeztetett ki. Az áldozatok közt volt Szt. Péter és Szt. Pál. Nero közvetlen utódai idején nyugalmat élvezett az egyház. Ezt a nyugalmat, az önmagát istenítő zsarnok:

Domitianus (81-96) rémuralma törte meg. Szt. János apostolt Patmosz szigetére száműzte, itt írta meg a Jelenések könyvét.

Traianus (98-117) császár uralkodása idején volt a második század első nagyobb üldözése. Ő adta ki azt a híressé vált leiratot, hogy a keresztények után nem kell kutatni, de ha feljelentik, meg kell büntetni. Ha azonban a vádlott kijelenti, hogy már nem akar keresztény lenni és ezt a császár vagy az istenek előtt bemutatott áldozattal bizonyítja, nem kell megbüntetni. Ebben az időben feszítették keresztre az Úr rokonát, a 120 éves Simeon jeruzsálemi püspököt. Rómában pedig Ignác antiochiai püspököt vadállatok elé vetették.

Marcus Aurelius (161-180) császársága idején folyt le a II. sz. utolsó nagyszabású üldözése. Az üldözések második szakasza (III -IV. század) Septimius Severus (193-211) egyes vélemények szerint nem rendelt el általános üldözési, - az uralkodása idején kirobbant üldözések főleg Alexandriában és Karthágóban (pl. Szent Perpetua és Felicitas) követeltek sok áldozatot. Halála után kb. 40 esztendő viszonylagos nyugalom idején az egyház egyre jobban erősödött, terjedt.

Decius (249-51) uralkodásával kezdődött a nagy üldözések kora. Az állam legveszélyesebb ellenségeinek a keresztényeket tekintette. Megparancsolta, hogy minden alattvalója ünnepélyesen áldozatot mutasson be az isteneknek. A rendelet váratlanul érte az egyházat. Sokan meginogtak, megtagadták hitüket, de sok mártír is akadt. Kisebb üldözések után ismét egy viszonylagos nyugalmas idő következett.

Diocletianus (284-305) indította a legkegyetlenebb üldözést az egyház ellen. Uralkodásának utolsó éveiben határozta el, hogy a kereszténységet, mint a római államvallás fő ellenségét megsemmisíti. 303-304-ben négy rendeletet adott ki. Az utolsó parancs minden keresztényt kötelezett az áldozat bemutatására. A vértanúk száma igen nagy volt. Legismertebb: Pongrác, Sebestyén, Ágnes, és Marcellinus pápa.

Az üldözések megszűnése

I. Nagy Konstantin (306-337) érdeme, az üldözések megszűnése. A birodalom nyugati részének birtoklásáért vívott küzdelemben katonai pajzsát Krisztus-jelvénnel látta el, 312. október 28-án a milviusi hídnál döntő győzelmet aratott. Ennek hatására Krisztust védőistenül választotta és a keresztény vallás mellé állt. 313 februárjában, Milánóban rendeletet adott ki, amely a keresztényeknek teljes vallás- és kultuszszabadságot biztosított és megparancsolta az elkobzott egyházi vagyon visszaadását, ill. megtérítését, Nagy Konstantin a kereszténység érdekében számos rendeletet bocsátott ki. A papságot mentesítette a közterhek alól, a vasárnapot állami pihenőnappá tette, a keresztrefeszítés büntetését eltörölte.

Nagy Theodosius (379-395) uralkodása idején lett a kereszténység államvallássá, az egyház pedig birodalmi egyházzá. Rendeletben megszüntette a pogány áldozatokat, és a pogány templomok látogatását és a bálványok tiszteletét is megtiltotta. Az állam kereszténnyé válásának *előnyei*: a teológiai tudomány első virágkorát érte meg; az egyházi szervezet jelentős mértékben épült; gazdagodott a liturgiája; enyhült a rabszolgák helyzete, stb. *Hátrányai*: a tömeg- és érdekmegtérések következtében gyengült az egyházi fegyelem és pogány szellemiség behatolt az egyházba; a császárok, akik a római birodalom legfőbb papi hivatalát is betöltötték, a keresztény államban is igényelték ezt a jogot (cesaropapismus). Annak következtében, hogy az egyház részesült a politikai hatalomban is és vagyona egyre nőtt, számos vezetője nem mindig tudott ellenállni a hatalom és vagyon kísértésének.

AZ EGYHÁZ KÜZDELME AZ ELSŐ SZÁZADOK ERETNEKSÉGEI ELLEN

Az eretnekség fogalma

Az eretnekség nem más, mint válogatás a kinyilatkoztatott igazságok közt, vagyis valamely kinyilatkoztatott igazság tudatos tagadása és ellentétes nézetek hirdetése. Más szóval: tévtanítás. Azokat, akik az egyház hivatalos hitbeli felfogásával szembefordultak, azt megtagadták és mást hirdettek, *eretnekeknek* hívjuk. Az eretnekségtől megkülönböztetjük a *szakadást* mely nem a hittételek ellen fordul, hanem a törvényes egyházi vezetőség ellen, és elsősorban a pápa iránti engedelmességet tagadja meg.

1. A gnószticizmus

A gnószticizmus az a vallási mozgalom, mely olyan magasabbrendű tudást ígért, mely képes a világban található rossz problémáját megoldani, képes az embert a bűn, az anyag rabságából megváltani, de nem teljesen keresztény szellemben.

Ez a tan igen súlyos veszélyt jelentett az egyházra, mert alapvető tanaitól (Krisztus istensége, kereszthalálával történő megváltás, stb.) akarta megfosztani.

2. Montanizmus

170 körül keletkezett eretnekség, mely új kinyilatkoztatásokra hivatkozva akarta igen szigorú erkölcsi előírások bevezetése által az egyházat megreformálni.

Az egyház harcolt az eretnekségek ellen. A zsinat, vagy a püspökök az eretnekeket és követőiket kizárták az egyház közösségéből. Az egyházak előljárói szóban és írásban feltárták az eretnekségek tévedéseit és bizonyították az egyház tanainak igazságát. Jelentősebb hitvédők, apológáták: Szent Jusztinosz vértanú; Szent Ireneusz, Lyon püspöke. Megfogalmazták a *hitvallás-t*, mely a szellemi támadás elleni védekezés egyik fajtája. (A római hitvallást először Milánó nagy püspöke, Szent Ambrus nevezte el *Apostoli hitvallásnak*.)

A LITURGIKUS ÉLET AZ ELSŐ SZÁZADOKBAN

Az egyház ünnepei

Az egyház istentiszteleti élete az egyes egyházi ünnepeken folyt le. Legelső ünnepeit a zsidóságtól vette át, azokat azonban új, keresztény tartalommal töltötte meg. A legelső és egy ideig egyedüli ünnep a *vasárnap* volt. Az egyház átvette az Úr napjának megülnését, de azt szombatról az Úr feltámadásának napjára tette át. A feltámadás heti ünneplése oda vezetett, hogy évenként egyszer, *húsvétkor* külön is megünnepelje Krisztus halálát és feltámadását. Ókeresztény ünnep volt még a *pünkösöd*, a zsidók aratási ünnepe, melyen a keresztények a Szentlélek eljövételét ünnepeleltek. A III. sz. elejétől évenként visszatérő ünnep az *Epiphania* (január 6.): Jézus születésének, a mágusok megjelenésének, Jézus megkeresztelésének s a kánai mennyegző ünnepe.

A keresztség

Az apostoli korban a keresztséget a keresztény hit megvallása után azonnal kiszolgáltatták. A II. sz.-ban már hosszabb tanítás előzte meg. A keresztség kiszolgáltatása alámerítéssel, ill. leöntéssel történt a szentírás szavak kíséretében. A szertartás húsvét vigíliáján ment végbe. A keresztség után részesültek a bérmálás szentségében és először járultak a szentáldozáshoz. *Így megkapták a keresztény életbe való beavatás mindhárom szentségét: a keresztséget, bérmálást és eukarisztiát*

Az eukarisztia ünneplése

Az egyház az Úr parancsára létének első pillanatától kezdve ünnepelte az eukarisztiát, bemutatta a szentmisét. Az eukarisztikus ünnep szertartásai fokozatosan alakultak ki. Erről a legrégebb leírást az ApCsel 20.-ban találjuk.

Az eukarisztikus liturgia a II. sz. közepén a következő volt. A vasárnap egybegyűlt hívek először olvasták az apostolok emlékiratait és a prófétákat, majd a püspök, buzdító beszédet intézett hozzájuk. Utána imádságra álltak föl, amely békecsókkal végződött. Ezután kezdődött az áldozati istentisztelet, melyben az áldozati adományokat a püspök elé vitték. Az áldozati liturgia központi magja a hosszú eukarisztikus ima, átváltoztató hálaadás, amely Krisztus átváltoztató szavait tartalmazta. Ez után a diakónusok a jelenlévőket két szín alatt megáldoztatta.

A bűnbánat szentségének kiszolgáltatása:

Az ősegyház a bűnbocsátást a nyilvános vezeklés keretében gyakorolta és a nyilvános feddés a közösségből való kizárás, a nyilvános vezeklés, majd annak teljesítése után visszafogadás, feloldozás hármasszerűen szolgáltatta ki a bűnbocsátás szentségét. Később, a középkor elején nem a **nyilvános** vezeklés, hanem a **magánvezeklés** formájában, az ún. fülgyónás keretében bocsátotta meg a bűnöket.

Kisebb rendek: diakónus: szegények ellátása, igehirdetés, áldoztatás, keresztelés, - subdiakonus, lektor, akolitus, exorcisták.

Az egyház növekedésével a II. sz.-ban megkezdődött a püspökségeknél nagyobb közigazgatási egységek, egyháztartományok kialakulása.

Az egyházi szervezet fejlődése

1. *Az egyház, mely kezdettől fogva szervezett közösség volt, Krisztus akaratából kezdettől fogva két elemből tevődött össze: a szolgáló papságból, a klérusból az általános, egyetemes papságból, mely Krisztus papi hatalmából általános módon részesedik.*

2. Közvetlen Krisztus alapította: *a pápai primátust*; Péternek és utódjának, a római püspöknek rang- és hatalmi elsőséget adott, (Mt 16,18; Lk 22,32; Jn 21,15-17) valamint az *apostoli és apostolutódi (püspöki) hatalmat*.

3. Az apostolok a Krisztustól kapott hatalmukat, kézföltétellel továbbadták. Ennek egyik bizo-

nyítéka az ApCsel 6. található. A püspök segítői lettek a liturgiában és a karitatív munkában a diakónusok. Az egyház korai időszakában még nem váltak szét teljesen az egyházi hivatalok, nem különült el egymástól a püspöki és az áldozópapi hatalom. A püspök segítői lettek a liturgiában és a karitatív munkában a diakónusok.

Az áldozópapi hatalom a püspöki hatalomból vált ki, a helyi püspökök - teendők növekedése miatt - hatalmuk egy részéből részesítették az áldozópapokat, hatalmukat megosztották velük. Az áldozópapok hatalma és szerepe a hit terjedésével nőtt meg és került előtérbe a III. sz.-ban.

HITVITÁK ÉS ZSINATOK

Konstantin úgy látta, hogy a kereszténység megszilárdíthatja a birodalmat. A császár nem elégedett meg azzal, hogy csupán érdeklődjön a keresztény Egyház iránt: egy "kívülálló püspök" akart lenni, aki egyszerre törődik az állam és Krisztus híveinek érdekével.

Egy alexandriai pap, Arius 320 körül azt tanította, hogy Jézus, aki első a teremtmények között, nem Isten-ember, hanem isteni ember. (Görögül: homoi-uziosz = Istenhez hasonló; homo-uziosz = Istennel egylényegű). A két szó, csak az "i" betűben tér el, jelentésben azonban a két szó közti különbség végtelen. Hamarosan az egész Kelet belemerült a vitakozásba, különbözőképpen foglaltak állást. A császár kívánságára Niceában összeült a zsinat (325). Meghatározta az Atyától Született Fiú-Istenben való hitet. A Fiú nem teremtmény, egylényegű az Atyával és testet öltött az emberek üdvösségéért. A helyes egyházi tanítást Alexandria fiatal püspöke, Atanáz terjesztette elő, akit Konstantin - közben átállva Arius pártjára - Trierbe száműzött. A zsinat elsőprő többséggel megállapította, hogy Jézus valóságos Isten. Arius a döntést nem fogadta el, ezért az Egyházból kiközösítették, vagyis kizárták.

Az egyházatyák

"Egyházatyáknak" azokat a keresztény írókat nevezzük, akik az első hét évszázadban az egyházzal közösségben működtek. Kevés kivétellel püspökök voltak. A IV. század volt az egyházatyák aranykora. Intenzív lelkipásztori tevékenység korszaka következik, amelynek hatását tanításuk erősíti.

Kiemelkedő egyházatyák: Alexandriai Atanáz, Cezáreai Bazil, Aranyszájú Szent János; a IV. századi keresztény humanizmus három, kiemelkedő egyénisége: a milánói Ambrus, az afrikai Ágoston, és a betlehemi Jeromos.

Ambrus 34 éves, amikor a milánói nép püspökének kiáltja ki. Mint szónok, mint vezér, mint jogász száll szembe a pogánysággal, amelyet el akar választani a római államtól. Írásai a tanítást szolgálják. Csodálatos béke sugárzik műveiből.

Jeromos mindenekelőtt tudós, de tudománya a cselekvés felé fordul. Barátja, Damazusz pápa halála után nemsokkal elhagyja Rómát, s 35 évig a betlehemi Születés-barlang közelében él. Hatalmas munkát végez, mint exegéta, fordító és történész. Tudott latinul, görögül, héberül és arámul. Eredeti szövegből latinra fordította a Szentírást; Vulgata=Elterjedt néven máig használjuk.

Ágoston a Földközi-tenger túlsó partján, a keresztény Afrika kikötőjében, Hippó városában püspök. Szellemi és irodalmi tevékenysége az emberiség egyetemes örökségéhez tartozik. Ágoston, aki az élvezetekből tért meg, 34 éves püspöksége alatt olyan tevékenységet fejtett ki, amely jóval túlterjedt egyházmegyéje határain. Több száz beszédében a hívő népet oktatja, levelei - 276 maradt meg belőlük - elértek mindenkit, aki az akkori római világban gondolkodó embernek számított. A "De civitate Dei" c. munkájában megkísérelte bemutatni a pogányoknak, hogy a kereszténység egy új világ megalkotója lehet.

A SZERZETESI ÉLET KEZDETE

A vallásos emberek között mindig voltak olyanok, akik *csak Istennek szolgálva* akartak élni, ezért a világtól elvonulva neki szentelték magukat. A szerzetesi élet alapvonásai egyformán megtalálhatók a buddhizmusban, az iszlámban, hinduizmusban, lamaizmusban. A keresztény szerzetesség azonban, minden hasonlósága ellenére alapvetően különbözik a többitől, mert *középpontja Krisztus* és célja, hogy a Krisztus által ajánlott *három evangélium tanács*: szegénység, tisztaság, engedelmeség megtartása által az ember egyre hasonlóbbá váljék Krisztushoz.

A II. század végétől fogva a szerzetesség - amely Egyiptomban jelent meg Szent Antallal és Pakhomiosszal - a sivatagok magányába ezrével vonzotta azokat az embereket, akik a keresztény eszmét a maga teljességében akarták megélni. A szerzetesi élet gyorsan elterjedt egész Keleten, míg Nyugaton szórványosan, és különböző formákban szerveződött.

A szerzetesi életforma kialakulása

Az aszkéta életforma: Természetfeletti okoktól indítva a megszokottnál is szigorúbb életmódot folytattak. Szigorúan böjtöltek, lemondtak vagyonukról, házasságról, hogy kizárólag a felebaráti szeretet gyakorlásának és az imádságnak éljenek. Fő törekvése, hogy megmaradva eddig világi életük keretei között törekedjenek a tökéletességre, nemcsak az evangéliumi parancsok, hanem evangéliumi tanácsok által is.

A remete életforma a szerzetesség közvetlen előzménye. Az üldözések idején sok aszkéta elvonult a világtól és a magányban folytatta lemondó életét. Ezeket a magányosan élő aszkétákat remeteknek nevezzük. Életmódjukra jellemző a szigorú vezeklés, önsanyargatás, az önuralom megszerzése. A legnagyobb hatású remete Szent Antal, aki egyre messzebb költözött a sivatagba. A Vörös-tenger közelében lévő hegy lábánál telepedett le, ahol körülötte egész remete-telep keletkezett. Az első igazi szerzetestelepeket Szent Pakhómiosz alapította, aki rövid katonaelete abbahagyása után Felső-Egyiptomban a hozzá csatlakozó férfi remetékéből közösséget szervezett. Az általa szerkesztett szabályzat szerint folyt a közös élet. Szigorú, katonás engedelmeséget követelt. Az új intézmény legfőbb jellemvonása, hogy közös előjáró mellett közös szabályok szerint, közös életet élve törekedtek a tökéletességre. Ezt a szerzetesi életformát más remeteközösségek is átvették és alapítójuk halálakor már 11 kolostor élt szabályai szerint.

A keleti szerzetesség legjelentősebb személyisége Nagy Szent Bazileiosz. Fontos intézkedéseket tett az újoncív és a fogadalomtétel bevezetésére. A szerzetesi élet általános nyugati felvirágzásában különösen Szent Benedek játszott igen nagy szerepet. A kezdeti állapotokhoz legközelebb állnak a *monostorlakó* (monasztikus), vagy "közösen élő" (coenobita) szerzetesek.

Településük a monostor, távol a lakott vidéktől. Kétkezi munkával tartották el magukat; de már Nagy Szent Gergely pápa beállította őket a hithirdetés szolgálatába. Ilyen jellegű rendek máig a *bencések és ciszterek*.

A 13. sz.-ban alapított "kolduló rendek" a hívek alamizsnáiból élnek és részt vállalnak a lellipásztorkodásból - ferencesek, domonkosrendiek.

Nursiai Szent Benedek 480 körül született Tanulmányait Rómában végezte, majd Subiaco mellett egy barlangban húzta meg magát, 3 éven át szigorú vezeklő életet folytatott Barlangja körül 12 kolostortelepét létesített, majd Monte Cassino-ra vonult és ott alapította meg rendje anyakolostorát. Itt írta meg reguláját és itt halt meg 547. március 21-én. A szabályzat, mint fontos célt tűzi a szerzetesek elé: az *imádságot és a munkát* (ora et labora)

AZ EGYHÁZ MISSZIÓS TEVÉKENYSÉGE, A NÉPVÁNDORLÁS KORÁBAN

Az egyház szabadságának elnyerése után újult erővel folytatta a keresztény hit terjesztését a római birodalom határain belül és kívül. E tevékenység legfontosabb eseménysorozata a különféle germán népcsoportok megtérítése volt.

A Galliában megjelenő germán népek közül a nyugati gótok és a burgundok már keresztények voltak, de ariánus formában. Nem is sikerült összeolvadniuk a magát rómainak érző katolikus lakossággal. A *frankok* akik Gallia jelentős részét uralták, - még pogányok voltak. Szent Remigiusz, reimsi püspök rávette királyukat, *Klodvigot*, hogy 496-ban 300 nemesével együtt megkeresztelkedjék. Példájukat hamarosan követte az egész nép. A frankok megtérésének történelmi jelentősége van. Ezzel indult meg az arianizmus hanyatlása és a katolicizmus terjedése. A frankok megtérésének másik jelentősége a *frank-gall-római összeolvadás* volt. A frankok és rómaiak közössé lett vallása elősegítette, hogy a két nép egységes nemzetté olvadjon össze.

A Brit-szigetek népeinek kereszténnyé tétele: az Ír-szigetek lakossága főleg Szent Patrik tevékenysége következtében lett kereszténnyé. Az ír egyház megszervezése is nagyrészt neki köszönhető. Zsinatokat rendezett, püspökségeket és kolostorokat alapított, melyekben az életszentség és a tudomány nagy virágzásnak indult.

Anglia megtérítése

Anglia középső, angolszász törzsek megtérítésére a *keresztény ókor egyik legnagyobb pápája: Nagy Szent Gergely 596-ban 40 bencés* regulát követő szerzetest küldött. Ők a munkájukat Kent királyánál kezdték, majd sikerrel folytatták a többi királyságban is. Az angolszász egyház megszervezését Theodor Canterbury érseke fejezte be. Haláláig 2 érsekség és 13 püspökség létezett.

Az iszlám

Az iszlámvallás alapítója Mohamed (570-632) próféta volt, aki látomásaira hivatkozva életfeladatának tekintette, hogy Ábrahámnak a zsidóktól és a keresztényektől "elrontott" vallását helyreállítsa. Tanait Mekában kezdte hirdetni. Az itt őrzött szent Kába-kő tiszteletére rendezett zarándoklatokból a kereskedők busás jövedelemre tettek szert. A városi szegénység nevében ellenük lépett föl Mohamed. Emiatt 622-ben Medinába kellett menekülnie. Mohamed futását Hedzsrának nevezik és ennek éve 622, a mohamedán időszámítás kezdete. Mohamed Medinában alakította ki végleges tanítását a zsidó, a keresztény és arab vallás elemeiből.

Mohamed vallása: az iszlám (jelentése: Allahal, az Istennel szembeni feltétlen engedelmesség), melynek három alaptétele van: 1. Egy az Isten; 2. Allahnak legnagyobb prófétája Mohamed; 3. Allah mindenkét megítél. Ezen kívül hirdeti az Istentől előrendelt kikerülhetetlen sorsot, és azt, hogy Mohamed hívei a másvilágon érzéki boldogságban részesülnek. A vallás követőinek legfőbb erkölcsi kötelessége a hit megvallása és terjesztése, a napi ötszöri ima és mosakodás, és a ramadán hónapjában a böjt.

A mohamedán vallás szent könyve a *Korán* amely a próféta szavait és kinyilatkoztatásait tartalmazza. Mohamed utolsó éveiben a politikai uralom gondolata lépett előtérbe, és a vallási prófétából hadvezér, törvényhozó és politikus lett. Újabb kinyilatkoztatásai alapján *hívei* kötelességévé tette a vallását terjesztő szent háborút. A kalifáknak hívott utódai Arábia elfoglalása után a szomszédos területek előzönlését kezdték meg, melyet a történelem arab népvándorlásnak is nevez. A hitetlenek elleni szent háborúk során az arabok néhány évtized alatt elfoglalták Iránt, Szíriát, Palesztinát, Egyiptomot és Észak-Afrikát, majd a Pireneusi félsziget nagy részét.

A KERESZTÉNY KÖZÉPKOR

A középkor egyháztörténetének nyitányát az a térítómunka képezi, amellyel az egyház befolyását egész Európára kiterjesztette. Így az egyház súlypontja egyre jobban Nyugat felé tolódott, miközben a Kelet-

tel való kapcsolat csökkent.

A mai Németország területét előzőnlő német törzsek térítői ír és angolszász szerzetesek voltak. Kiváltképpen az angol Winfred, aki a pápától a Bonifác ("jótevő") nevet kapta, végzett alapos munkát. Megszervezte a püspökségeket, és az egyházfegyelem megszilárdítására nemzeti zsinatokat hívott össze. A frízek közt vértanúhalált szenvedett (+754) Teste az általa alapított fuldai apátságban nyugszik

A szláv, népek közül a *horvátok* a VII. század óta lettek keresztényé. Római papok térítették őket, ezért a latin szertartást vették át. A *morvák* birodalma a Balatontól a Kárpáton túlra terjedt. Először német papok térítették őket, és a német királyok hűbéri alattvalóinak számítottak. Hercegeik szabadulni kívántak a német függéstől, ezért a keletrómai császárhoz fordultak hithirdetőkért egy emberöltővel a magyar honfoglalás előtt. Egy bolgár anyától származó görög szent testvérpár, Konstantin és Mihály, szerzetesnevükön *Cirill és Metód* érdemelte ki a "szlávok apostolai" címet. Cirill lefordította az evangéliumot az ószlávnek nevezett nyelvre, és a görög kisbetűk módosításával olyan írásrendszert alkotott, amely jól jelölte az összes szláv hangzókat; a tanítványok utóbb a görög nagybetűkből alakították ki a cirill-betűket. Metód szlávul végezte a liturgiát a római misekönyv szerint. Emiatt sok kellemetlenséget kellett elviselniük, hiába hagyta jóvá működésüket II. Adorján pápa. A két apostol halála után mégis a német befolyás és a latin szertartás győzött.

A *csehek* a frank birodalomba tartoztak, és onnét fogadták el a kereszténységet, a 9-10. században. A *lengyelek* térítésén először morva papok fáradoztak.

Az *oroszkok* között eleinte bolgár papok térítettek szórványosan. Tőlük vették át a cirill-betűket és az ószláv nyelvű bizánci liturgiát. Vlagyimir kievi nagyfejedelem 969-ben egész népével megkeresztelkedett, és a konstantinápolyi patriarkátushoz csatlakozott. A kievi érsekség a tatárjárás miatt költözött tovább északabbra, míg végül Moszkvában talált székhelyre, és 1589-ben önálló patriarkáussá lett.

A keleti egyházak

Keleti egyházakon értjük - a szó legtágabb értelmében - mindazokat az egyházakat, melyek a Római Birodalom keleti felében alakultak ki, és jórészt ma is Kelet-Európában vagy Európától keletre eső földrészeken élnek, bár elvándorlás miatt ma már a világ minden részén vannak közösségeik. Sajátos vonásuk a *nem latin nyelvű* rítus. A "rítus" szó azonban számukra nemcsak szertartási szabályokat jelent, hanem az egyházi élet egész jogrendjét is. További jellemvonásuk a hangsúlyozottabb *hagyományörzés*. A szó szűkebb értelmében "keleti egyházakon" a *görögkeletieket* érjük, akik a görög *orthodox* (ószláv nyelven: pravoszláv) azaz "igazhitű" elnevezést használják mindmáig. Görög nyelvű liturgiát alakítottak ki, amelyet utólag lefordítottak más nyelvekre is. Ez az egyház eredetileg a keletrómai császárság államegyháza volt. A 4-5. században róla szakadtak le a nem-ortodox szír, kopt (egyiptomi) és örmény egyházak, amelyeknek saját jogrendjük és liturgiai nyelvük van. Az ortodox egyház viszont, amelynek Konstantinápoly (Bizánc) volt a székhelye, a római pápától szakadt el a későbbi századok folyamán. Azokat, akik a bizánci szertartást megtartva újra egyesültek Rómával, *görög katolikusoknak* nevezzük.

Az arianizmus, a 4. század végére Keleten elenyészett. A hittudományos irányzatok azonban továbbra is vitakoztak egymással Jézus *istenember* voltának értelmezéséről. A véleménykülönbségek nagyon kiéleződtek, részben, mint személyes ellentétek, részben a görögök és a szírek, ill. a görögök és az egyiptomiak közt fennálló nemzeti feszültség miatt.

A 431-ben tartott *efezusi egyetemes zsinat* kimondta, hogy *Jézus Krisztusban az Isten és az ember nem két külön személy, ezért* nevezhetjük Szűz Máriát "istenszülőnek" Ezt a szírek nem fogadták el és ennek ürügyén elszakadtak a birodalmi egyháztól. Ma is élnek Irakban, Iránban és Indiában. Nagyobb részük már egységre lépett a római egyházzal.

A következő egyetemes zsinat *Khalkedonba* gyűlt össze 451-ben. Kimondta: hogy Jézus Krisztus emberi természete csorbítatlanul megmarad az isteni természettel alkotott személyi egységben is. Ezzel fordultak szembe a koptok, és az egyiptomi egyház megszakította a közösséget a konstanti-

nápolyi egyházzal. Eddig csak kisebb részüik csatlakozott a római pápához. / II. vatikáni egyetemes zsinat /

A keresztény Kelet és Nyugat között már az ókori egyházban különbségek voltak szertartások és egyházi fegyelem dolgában. Később politikai ellentétek is jelentkeztek. Nagy Constantinus Bizánca, mint "új Rómába" helyezte át székhelyét. Keleti szemmel nézve tehát akkor kezdődött a szakadás, amikor a pápa 800-ban nyugat-római császárrá koronázta Nagy Károly frank királyt. Ezzel feléledt Nyugaton a római császárság, de egészen új, keresztény tartalommal. Az új keresztény császár egyik hivatása az *Egyház védelme* volt.

Végzetessé vált az ellentét a 11. század folyamán a "kovásztalanok" kérdése miatt. A nyugati kereszténység a szentmiséhez kovásztalan búzakenyeret (ostyát) kezdett használni, addigi kovászos helyett. Olyan kenyeret, amelyet a zsidóknak kellett fogyasztaniuk a vacsorán. A konstantinápolyi pátriárka emiatt bezáratta a maga joghatósága területén működő latin kolostorok templomait, de hajlandó volt a pápával tárgyalásba bocsátkozni. IX. Leó pápa 1054-ben követeket küldött Konstantinápolyba. A követek - a történetírók véleménye szerint - nem viselkedtek diplomatához illő okossággal és szerénységgel. A pátriárka megsértődött, és nem fogadta őket. A követek erre kiközösítették a pátriárkát, és az erről szóló okmányt letették a székesegyház oltárára, majd eltávoztak a keleti fővárosból. A pátriárka viszont a pápai követeket közösisítette ki párthíveikkel együtt. Ettől az évtől szokás számítani a nagy keleti egyházszakadást.

Ez a szakítás sem lett volna orvosolhatatlan. A keleti papság meggyóntatta és megáldoztatta a nyugatiakat az első kereszties hadjáratok folyamán. E helyzet akkor mérgesedett el, amikor a negyedik kereszties hadjárat vezérei 1204-ben beavatkoztak egy keletrómai trónviszályba, majd pedig seregükkel elfoglalták Konstantinápolyt, és nagy vérengzés kíséretében kirabolták. Megalapították a bizánci *latin császárságot*, amely mintegy fél évszázadon át fennállt. A keleti papságot nyugati származású főpapok alá rendelték. Az így támadt ellenszenv a mai napig sem szűnt meg teljesen.

Később egyetemes zsinatok törekedtek az unió (egység) helyreállítására (a II. lyoni zsinat 1274-ben, a firenzei zsinat 1439-ben). Az eredmény egyik alkalommal sem lett tartós. A II. vatikáni egyetemes zsinat (1962-65) egyik fő célja volt az egység helyreállítása az összes keresztények között. Jelentős lépés volt e tekintetben VI. Pál pápa szentföldi útja 1964-ben. Jeruzsálemben találkozott I. Athenagorasz konstantinápolyi pátriárkával, békecsókot váltott vele, és együtt imádkoztak a kereszténység egységéért. A zsinat befejezése előtt mindketten egyidőben, ünnepélyesen visszavonták az 1054-es kiközösítést; utóbb pedig kölcsönösen meglátogatták egymást székhelyükön.

A 16-17. század folyamán Közép- és Kelet-Európában több uniós kezdeményezés járt sikerrel. Mintegy tízmillió keleti-szertartású keresztény lépett egységre a pápával. Megtartották saját szertartásukat és egyházfegyelmüket (pl. a házasemberek pappászentelése) Görög katolikusoknak nevezzük őket. Magyarországon 1912-ben Szent X. Pius pápa létrehozta a *Hajdúdorogi egyházmegyét* a magyar nyelvű görög katolikusok számára. A liturgia nyelve görög lett volna, de ennek nem volt hazai hagyománya. A magyar nyelvű misézés csupán szokás és szükségesség volt, de a II. vatikáni zsinat óta törvényessé is vált.

A MAGYAROK MEGTÉRÉSE

A vándorlások folyamán nem sokat változott őseink vallása, amely a Keleten elterjedt sámánizmusnak egyik változata volt. Őseink hittek a testet éltető lélekben, és annak másvilági életében. A halál utáni sorsot a földi élet folytatásának tekintették. Papjaik a sámánok voltak, akiket táltosoknak is hívtak. Őseink szemében legfőbb erénynek a harci bátorság számított. Más vallásokkal szemben türelmesnek mutatkoztak.

A megtérés első jelentős lépéseit a bizánci hittérítők tették A nyugati kalandozások kudarcai a magyarságot végveszéllyel fenyegette. Ebből a kiutat a kereszténység felvételében látták, és felvették a kapcsolatot Bizánccal. 948-ban Bulcsú és Tormás a honfoglaló Árpád dédunokái Bizánccban megkeresztelkedett. Majd az erdélyi Gyula is megkeresztelkedett, és Bizánccból missziós püspököt hozott magával; szerzetestársaival együtt az Árpád-házi hercegek szállásterületein is terjesztették a kereszténységet, és több bazilita kolostort létesítettek. (Tihany, Visegrád)

A nyugati egyház bekapcsolódása a magyarság megtérítésébe. Amikor 955 után Bizánccal a viszony megromlott, Géza nagyfejedelem a német császárral, Nagy Ottóval kereste a kibékülést.

Követei által *nyugati hithírdetőket* kért. A nagyfejedelmet és fiát, Vajkot, bizonyára a passauai püspök papjai keresztelték meg, és mindketten István vértanú nevét kapták. Hosszabb időt töltött Géza udvarában Szent Adalbert, Prága püspöke.

Szent István trónra lépése és a magyar kereszténység és királyság megalapítása.

Szent Istvánnak (997-1038) mindenekelőtt a kereszténységet és nyugatbarát politikáját kellett megvédenie a fejedelmi család egyik tagja, Koppány ellen. Követeiket küldött II. Szilveszter pápához és megerősítésként koronát kért, hogy magát keresztény királlyá szenteltesse. A koronázásra 1000 karácsonyán került sor a pápa és III. Ottó német-római császár jóváhagyásával.

Szent István egyházszerzői tevékenysége a térítés művével együtt történt, ebben a hazai bencés monostorok, főleg Pannonhalma papjai is mind nagyobb számban vettek részt. István kiépítette az egyházszerzőt: tíz püspökséget alapított (Bihar, Csanád, Eger, Esztergom, Győr, Gyulafehérvár, Kalocsa, Pécs, Vác és Veszprém) közülük az esztergomit, majd utóbb a kalocsait is érsekség rangjára emelte. A főpapi székek második betöltője általában már magyar ember volt, ami a térítő munka eredményességét bizonyítja. A püspökségek alapításával együtt történt a *bencés apátságok létesítése*. Pannonhalmán kívül Zoborhegyen, Zalavárott, Pécsváradon és Bakonybélben keletkeztek bencés monostorok. A Szent király elrendelte, hogy minden tíz falu építsen templomot, és az egyház számára még a királyi birtokok jövedelméből is a termények egytized részét (dézsma) szolgáltatassák be. A püspöki székhelyeken, valamint Székesfehérváron és Óbudán kívül külföldön is több templomot építtetett, valamint zarándokházat létesített (Jeruzsálem, Róma, Ravenna). Élete végén, miután Fiát, Imrét elvesztette, a boldogságos Szűz Mária oltalmába ajánlotta országát.

Nagyboldogasszony ünnepén halt meg 1038-ban. Székesfehérvárott temették el, az általa alapított bazilikában, amelynek maradványait feltárták az ásatások a szent király eredeti koporsójával együtt.

Az Árpádház többi szentje

István királynak és fiának, Imrének szenttéavatását Szent László királyunk szorgalmazta. A szenttéavatás 1083-ban Székesfehérvárott folyt le a püspökök és az apátok jelenlétében a sírok felnyitásával és az ereklyék "oltárra emelésével". Egy évszázaddal később hozzájuk kapcsolták az 1095-ben elhunyt László király tiszteletét.

Szent Lászlónak a tisztelete annak az uralkodónak szólt, aki a Szent István halála óta eltelt négy évtized zavarai után újra rendet és biztonságot teremtett, az országot pedig megvédte a kunok és a besenyők betörései alkalmával. A vitézséget apjától, I. Bélától, a mély vallásosságot édesanyjától tanulta. Személye körül már életében megindult a legenda-képződés, melyek kivétel nélkül vitézi tettekhez és csatákhoz fűződnek. A pogányságba visszasóvárgó magyarok is megszerették László királyban a keresztény vallást, annak ellenére, hogy törvényei István királyénál is szigorúbbak voltak. László keresztényi alázatosságát tanúsítja egyetlen ránk maradt levele, amelyet Monte Cassinó apátjához írt: "Bűnös vagyok, mert a földi méltóság teendőit nem lehet gyakorolni súlyos vétkek nélkül" "Hiszem, hogy a szent férfiak imái nem egyszer segítettek győzelemre gyenge karomat a pogányok ellen." Lászlónak nem maradt fiúgyermek, leánya Piroska keletrómai császárné lett, és Konstantinápolyban avatták szentté. László 1095-ben halt meg. Nagyváradon sírja leglátogatottabb nemzeti zarándokhelyünké vált.

Szent Imre anyja, Gizella királyné a szentség hírében halt meg. Imrét zsenge korában nyolc éven át a velencei származású bencés hittudós, Szent Gellért oktatta és nevelte. Amikor István király maga vette át Imre nevelését, Gellért Bakonybélben remeteségbe vonult. Utóbb pedig, mint marosvári (csanádi) püspök kivette részét a térítésből; végül a róla elnevezett hegyen vértanúságot szenvedett.

A magyar törvények gyűjteményében első helyen állnak Szent István *Intelmei* fiához, Imre herceghez. Ez az úgynevezett "királytükör" a jó uralkodó erényeit sorolja fel az akkori magyar viszonyokra alkalmazva.

Imre - legendájának tanúsága szerint - még serdülő ifjú korában szüzességet fogadott. Ezt valóban megtehette, hiszen akkor még élt Ottó, István idősebbik fia, a trón várományosa. Ennek korai halála után a király menyasszonyt szerzett Imrének egy kelet-római hercegleány személyében. Imre fogadalmát házasságában is megtartotta. 1031-ben halt meg vadászaton; egy feldühödött vadkan sebezte halálra. Felesége a legenda szerint egy héttel élte túl a csapást.

Árpádházi Szent Erzsébet II. Endre király és a meráni Gertrudis királyné leánya Sárospatakon született. A kor szokása szerint már négyéves korában eljegyezték a türingiai fejedelem, Hermann tartománygróf fiával, és leendő apósa udvarába, Wartburgba küldték. Magyar voltára vall, hogy a táncnál jobban kedvelte a szilaj lovaglást.

Mint fiatalasszony hallott kortársáról, Assisi Szent Ferencről és azonnal magáévá tette a ferences lelkiséget: az evangéliumi szegénység és a jótékonyág szeretetét. Egyszerű ruhákban járt, támogatta és látogatta a szegényeket, nem evett és nem ivott olyasmiből, ami jogtalanul szerzett birtokon termett. Férje, Lajos tartománygróf egy keresztes hadjárat alkalmával ragályos betegségbe esett, és meghalt. Férje halála után a fiatal özvegy nem folytathatta tovább addigi életmódját, önként távozott Wartburg várából. Három gyermekének nevelését is kivették kezéből. 1228 nagypéntekjén a marburgi ferences templomban fogadalommal mondott le saját akaratáról és a világ minden pompájáról. Özvegyi vagyonából folytatta a kórházak alapítását és Szent Ferenc harmadrendjének szürke ruhájában ápoló nővérként szolgált a tőle alapított marburgi kórházban. 1231-ben halt meg, 24 éves korában. 1235-ben szentté nyilvánították. II. Endre király még megérte, hogy a szentek sorában tisztelhesse gyermekét.

Árpádházi Szent Margit IV. Béla király leánya 1242-ben született a dalmáciai Klissza várában, ahová a királyi család az üldöző tatár lovasok elől menekült. A veszedelem idején a királyi pár fogadalmat tett, hogy születendő gyermekét Isten szolgálatára szenteli. Ezért adták be Margitot már három éves korában a domonkosrendi nővérek veszprémi zárdájába. A király ezután Buda közelében a *Nyulak szigetén* (a mai Margitsziget) épített zárdát a nővéreknek. Margit is ide költözött, és tette első szerzetesfogadalmát 12 éves korában. Itt élt halálig. Mintaszerűen megnyilvánult életében a középkori keresztény lelkiség két jellegzetes vonása: lángoló szeretet a szenvedő Jézus iránt és a másokért áldozatul magára vállalt önsanyargatás. Hamar és erélyesen leszoktatta nővértársait arról, hogy benne a királyleányt tiszteljék. Végezte a legalantasabb munkákat, ápolta a legsúlyosabb, utálatot keltő betegeket. Margit kezére királyok pályáztak. Bár a politikai érdek úgy kívánta volna, nem volt hajlandó elfogadni pápai felmentést sem szüzességi fogadalmá alól. Hajthatatlanságával atyja haragját annyira magára vonta, hogy 1270-ben bekövetkezett halála alkalmával a királyi család egyetlen tagja sem jelent meg a temetésén. Halála után néhány évvel megindult a szenttéavatási eljárása; ennek ellenére a szakadatlan tiszteletre hivatkozva mégis csak XII. Pius pápa avatta szentté 1943-ban.

A szentek és boldogok sorában tiszteljük még IV. Béla két másik leányát, Szent Kinga lengyel királynét és Boldog Jolánt, egy lengyel fejedelem hitvesét. Özvegyen maradva mindketten ferences (klarissza) apácák lettek. *Árpádházi Boldog Erzsébet*, III. Endrének leánya a svájci Tössenben élt, mint domonkosrendi nővér. - Az Árpádház szentjei közé számít még Szent Lajos, IV. (Kún) László nővérenek, Máriának elsőszülött Fia, aki a nápolyi trónöröklés jogáról mondott le, hogy a ferences rendbe léphessen. Mint püspöke halt meg 1297-ben.

A PÁPASÁG A KÖZÉPKORBAN

A 9. század folyamán darabokra szakadt Nagy Károly birodalma, és a császár gyenge utódai nem tudták megadni a pápaságnak azt a védelmet, amire szüksége lett volna. Az egyházra "sötét századok" következtek. A pápa világi hatalma és hatalmas földbirtokai miatt az itáliai fejedelmek és főurak saját hozzátartozóikat igyekeztek Szent Péter székébe juttatni. Erőszakosan beavatkoztak a pápaválasztásba, amely különben a római papságra és a népre tartozott. Nem egyszer kellő érettség nélküli ifjak vagy méltatlan életű férfiak emelkedtek így a pápai méltóságra.

A pápaság megalázó helyzetén a német királyok kezdtek segíteni. Seregükkel Rómába jöttek, hogy a pápa római császárrá koronázza őket. A méltatlannak talált pápát lemondatták, és saját derék jelöltjeiket választatták meg. A megerősödött pápaság már maga folytathatta a reformot, II. Miklós pápa 1059-ben újraszabályozta a pápaválasztást, kizárva belőle a világiak beleszólását. Ettől fogva Róma püspökét csak a "kardinálisok" választhatták: a szegénygondozó kerületek szerepjai, a római templomok igazgatásával megbízott áldozópapok és az elővárosok püspökei.

A német-római birodalomban szintén reformra szorult az egyház élete. A császárok ugyanis beépítették az egyházat a *hűbéri rendszerbe* (feudalizmusba): nagy földbirtokokat, fejedelemségeket adományoztak a püspököknek és szerzetes apátoknak. Az uralkodó nevezte ki a főpapokat; ez volt az úgynevezett investitúra. Még a püspöki gyűrűt és a pásztorbotot is ő adta át nekik. A kinevezettek azonban nem voltak méltók tisztségükre. Előfordult, hogy írni-olvasni nem tudtak, pappá sem szenteltették magukat, csak a birtok jövedelmét húzták. Olykor az kapta meg a püspökséget vagy apátságot, aki többet adott vagy ígért érte. Ez volt a szentségárulás bűne a simónia.

Mindezek ellenére nem hiányzott az *apostoli buzgóság*; ebben az időben történik több európai nép megtérése.

A szerzetesi élet fellendülése főleg a cluny reform által. Jámbor Vilmos aquitaniai herceg 910-ben a burgundiai Cluny-ben kolostort alapított. A kolostor számára biztosította a feudális hatalomtól és befolyástól való teljes függetlenséget. Az új intézményben kezdettől fogva hűségesen ragaszkodtak a bencés regulához. Mindenekelőtt a hivatásához méltó papi élet a világi befolyástól mentes egyházkormányzat megteremtését tűzték maguk elé.

A GERGELY-FÉLE REFORMMOZGALOM

VII. Gergely egyénisége, eszméi, célkitűzései

II. Sándor halálakor az egyház már elindult a belső reformok útján. A reformoknak azonban ellenzői is akadtak nemcsak a világi hatalmak, de sok elvilágiasodott egyházi személy részéről is.

VII. Gergely 1073-1085 mélyen vallásos, igen élesen látó, sokszor azonban kemény, sőt kíméletlen természetű, rendkívüli egyéniség volt. Ő gyökerestül akarta kiirtani a bajokat, megtiltotta az investitúrát, a főpapok királyi kinevezését. IV. Henrik német király nem engedelmeskedett, sőt a pápát letettnek nyilvánította. A pápa hallatlan lépésre szánta el magát: kiközösítette a királyt, megfosztotta trónjától.

Henrik 1077-ben az itáliai Canossa váránál bocsánatot kért a pápától és feloldozást kapott; de nem javult meg, sőt fegyverrel támadt Rómára.

VII. Gergely munkássága, az egyház teljes szabadságát eredményezte, a pápaság erkölcsi tekintélyét és politikai helyzetét megerősítette és döntő hatással volt az egyház jövő sorsára is.

Az investitúra-kérdés még néhány évtizednyi harc után oldódott meg. A kölcsönös engedékenység alapján 1122-ben megkötötték a wormszi "konkordátumot", az első "egyezményt" egyház és állam között. A császár eszerint csak a hűbértokba iktathatja be a főpapokat, akiket egyházi testület választ. A császárnak joga van jelen lenni a választásokon és vitás esetek alkalmával döntőbíró is lehet. Ennek következtében végre helyre állt a béke a két hatalom között, melyet

az első nyugati Egyetemes Zsinat, az 1123-as I. Lateráni Zsinat erősített meg.

A tekintélyben megnövekedett pápaság egyre fokozottabban gyakorolta az egyházi főhatalmat (a primátust), és *központosítani* törekedett az egyház kormányzatát. Hivatala, a "római kúria" minden európai ország ügyeivel foglalkozott. Ezt szívesen támogatták az uralkodók, mert könnyebb volt kedves embereiket a pápával püspökké kineveztetniük, mint pártfogoltjaik sorsát bizonytalan kimenetelű helyi választástól tenni függővé. Így lett egyre általánosabbá a püspökök pápai kinevezése. Ugyancsak ettől az időtől fogva nevezik kizárólag a római püspököt "pápának"

A kiváló III. Ince pápa (1198-1216) az egész keresztény Európa ura lett, császárokat és királyokat emelt trónra, és meg volt győződve, hogy a pápa felelős az isteni törvények megtartásáért az egyes országokban. Nagy történelmi érdeme, hogy felismerte az akkori keresztény szegénység-mozgalmak jelentőségét, és kellő egyházi keretet biztosított számukra, elsősorban amikor jóváhagyta a ferences rendet és biztosította működésüket a domonkos renddel egyetemben. Legnagyobb jelentőségű tette a IV. lateráni zsinat volt (1215), amelyet az egyházi reform érdekében hívott össze. Azóta kötelező pl. az évenkénti gyónás és a húsvéti szentáldozás. Számos keresztény fejedelem vitás ügyét az egyház elvei szerint segítette rendezni. Védelmezte a keresztény házasság felbonthatatlanságát. A 13. század végére a pápai tekintély ismét hanyatlani kezdett. VIII. Bonifác pápa (1294-1303) az egyházi javakat katonai célokra is felhasználó IV. (Szép) Fülöp francia királlyal szemben erélyesen lépett föl. Fülöp azért a pápa megbuktatására tört.

Rátámadt az agg papára, bár a város polgárai kiszabadították, a kiállott izgalmak következtében 1303. október 11-én meghalt. V. Kelemen személyében francia püspök került a pápai trónra, aki székhelyét Franciaországba helyezte át, Avignonba telepedett meg. Közvetlen utódai is követték a példáját. Ez a helytelenül "avignoni fogságnak" nevezett állapot hét évtizeden át tartott. A kormányzáshoz szükséges anyagiak előteremtésére a pápaság kénytelen volt sokféle adóval és illetékekkel terhelni a nyugati keresztény országok papságát és püspökeit. Ez elégedetlenséget szült. A pápák ráadásul franciabarát politikát folytattak, és nem ismerték el Bajor Lajost német-római császárnak. Ez elidegenítette a németeket.

A nagy nyugati egyházszakadás (1378-1417)

A Rómába visszatelepülő pápa, a francia XI. Gergely hamarosan meghalt. Utóda, VI. Orbán olasz származású ugyan, de zavaros körülmények között választották meg. Viselkedéséből a bíborosok azt a következtetést vonták le, hogy alkalmatlan az egyházkormányzására, főleg a francia bíborosok feljogosítva érezték magukat, hogy új pápát válasszanak. 1378. szeptember 20-án új pápát választottak, aki a VII. Kelemen nevet vette föl, és mivel Rómát nem tudta elfoglalni, székhelyét Avignonban tette. Ezzel kezdődött a 40 évig tartó *nyugati egyházszakadás*. A kardinálisok, akiket ekkor már bíborosoknak neveztek, újabb pápaválasztással próbálták helyreállítani a rendet, de ez csak növelte a zavart: immár három pápa intézkedett, háromféle módon.

Az egyház egységét Zsigmond magyar király és német-római császár mentette meg a személyes vezetése alatt tanácskozó konstanzi egyetemes zsinaton (1414-1418). Új pápát választottak, akit az egész keresztény Nyugat általánosan elismert: V. Mártont. Az egyházszakadás legsúlyosabb hatása, hogy megrendítette az egyház egységét, megingatta a pápai tekintélyt. Hatalmas egyháztani eretnekségek keletkeztek, melyek később nagy hatást gyakoroltak a reformáció nagy alakjaira, így Lutherre és Kálvinra is. A konstanzi zsinat fokozta az egyházban a megújulás vágyát. Ezzel kapcsolatosan azonban téves tanítások is felbukkantak. *Wiclif János* angol pap, oxfordi egyetemi tanár, tévedéseket tanított az oltáriszentségről, támadta a pápaság és szerzetesi intézményt. Érdeme viszont, hogy elkészítette a biblia angol fordítását. *Husz János* cseh pap, prágai egyetemi tanár megjelent a konstanzi zsinaton; a zsinat harminc téves tételt emelt ki írásaiból, és minthogy a szerző egyet sem volt hajlandó visszavonni, mint makacs eretneket halálra ítélték, és **máglyán** megégették. Ezt a csehek zöme nemzeti sérelemnek tekintette, és fegyvert fogott. Zsigmond királynak 15 évig kemény harcokat kellett vívnia a husziták ellen, akik a magyar Felvidékre is betörték. Husz tanai azonban nem itt, hanem a délvidéki és az erdélyi magyarság körében terjedtek. A pápától hozzánk küldött Márkai Szent Jakab ferences hitszónok vezette vissza őket a katolikus egyházba.

A konstanzi zsinat után kormányzó pápákat *reneszánsz-pápáknak* szokás nevezni. A reneszánsz képzőművészet legnagyobb mestereit foglalkoztatták, többek közt Botticellit, Raffaellót és Michelangelót. Szent Péter sírjánál hozzákezdték a világ legnagyobb keresztény templomának építéséhez. Fő feladatuk azonban a pápa cselekvési szabadságának biztosítása volt, mert anélkül el sem volt képzelhető az egyház szükséges megújítása. Megfékeztek tehát a pápa fölött is hatalmaskodni akaró római főurakat, és visszahódították az itáliai fejedelmektől az Egyházi Állam elragadott részeit. Így persze nem annyira lelkipásztorok voltak, mint inkább államférfiak vagy éppen hadvezérek (mint II. Gyula pápa) Olykor - pl. a spanyol VI. Sándor pápa - túlságosan is kedveztek családjuk tagjainak. Az avignoni kúriától elkezdett adó- és illetékpolitikát folytatták, sőt tovább is fejlesztették.

Törekvések az egyházi élet megújítására

A Hiszekegyben az egyházat "apostolinak" mondjuk. Ezzel megvalljuk, hogy lényegében azonos maradt az apostolok egyházával. Tanítja mindazt, használja ugyanazokat a szentségeket, a pápa és a püspökök pedig szakadatlan sorban az apostolok utódai. A 11-12. században ezenfelül számosan úgy gondolták, hogy az apostolisághoz az *apostolok szegénységének* követése is hozzátartozik. Hiedelmükben megerősítette őket VII. Gergely pápának a vagyonos, de méltatlan püspökök ellen folytatott küzdelme. Természetesen semmi akadálya sem volt annak, hogy valaki önként vállalja a szegénységet. Kiemelkedő példaképpen említhetjük Szent Bernátot, aki a ciszterci rend tulajdonképpeni alapítója. Mint előkelő ifjú lovag 21 éves korában 1112-ben 30 nemes társával együtt lépett be a Citeaux-i (szitói) reform-monostorba, ahol kifejezett szegényes életmód és nehéz testi munka várt még azokra is, akiket utóbb pappá szenteltek. Bernát látta azokat a veszedelmeket, amelyeket az egyháznak a világi hatalommal és a vagyonnal való összekapcsolása jelentett. Amikor egyik rendtársa III. Jenő pápa lett (1145), igen keményhangú könyvet írt számára "A megfontolás" címmel az egyházi reform szükségességéről.

Nem kevesen voltak olyanok is, akik közösségi együttélés helyett *vándor igehirdetőként* akarták élni az apostoli életet, annál is inkább, mert megnövekedett a biblia iránti érdeklődés, és az emberek szívesen gyűltek össze, hogy együtt hallgassák a biblia magyarázatot. Valdo, lyoni kereskedő népnyelvre fordította a bibliát, és életét a bűnbánat hirdetésének akarta szentelni. Neki és követőinek a lyoni érsek megtiltotta illetéktelen igehirdetésüket, de nem tartották magukat ehhez, sőt Valdo szerint csak annak szabad Krisztusról beszélni, aki apostoli szegénységben él. A pápától kiközösítve 1217 táján halt meg. Követői beolvadtak a husziták, majd a protestánsok közé. A 13. század két nagy koldulórendje, a ferences rend és a domonkos rend nagyszerűen megmutatta, hogy a vándorszónoki hivatást az egyházhoz való teljes hűségben is lehet gyakorolni. A két nagy rendalapító mellett a hittudományban jól képzett Pádúai Szent Antal ferences pap működött nagy eredménnyel Dél-Franciaországban és Észak-Itáliában. A ferences rend szigorúbb szegénységű ágából való Sziénai Szent Bernardin bejárta egész Itáliát: beszédeinek hatására sokan őszintén megtértek. Két kiváló tanítványa, *Márkai Szent Jakab és Kapisztrán Szent János* szinte az egész Európában prédikáltak. Kapisztrán hazánkban kereszties hadjáratot toborozva nagy segítséget nyújtott Hunyadi Jánosnak Nándorfehérvárt ostromló törökök sikeres visszaszorításában (1456).

Az erkölcsök megjavítását sürgető népszónok volt a domonkosrendi *Savonarola* (+1498) Sikerrült Firenzét köztársasággá alakítania "Krisztus királysága" alatt. Beszédeinek hatására a város bűnbánatot tartott. Amikor azonban Savonarola a pápát is támadni kezdte, és leváltására a francia királyhoz fordult, kiközösítették.

A 14. században kezdődött a humanizmus, az európai műveltség új iránya. A kor művelt emberei a középkor "barbár" latinságával szemben a régi latin remekírókat kezdték utánozni, és átvették a gondolkodásmódjukat is: evilág dolgai jobban érdekelték őket, mint a hit világa, és hirdették az egyéniség korlátlan szabadságát. De nem minden humanista tévedt helytelen útra. Kialakult egy keresztény humanizmus is, amely egyaránt megbecsülte a természetes és a természetfölötti világot.

Merészen bírálta korát *Morus Tamás*, Anglia lordkancellárja, a görög-római irodalom alapos ismerője. Utópia ("Seholsincs-ország") című államregényében egy új társadalmi rend képét rajzolja meg. Egyéni és családi életében megőrizte buzgó vallásosságát. Nem volt hajlandó eskü tenni arra, hogy Angliában VIII. Henrik király az egyház feje. Ezért vérpadon kellett meghalnia. 1935-ben avatták szentté. Jóbarátja volt *Rotterdami Erasmus* holland tudós pap, a humanista írók nemzetközileg tisztelt vezére, akinek barátságára királyok és pápák pályáztak. Tevékenysége mindig összhangban maradt vallásosságával. Számos lelki könyvet írt. Legérdekesebb műve, a *Balgaság dicsérete*. Nagy érdeme, hogy nyomtatásban kiadta a görög nyelvű Újszövetséget, mellékelve hozzá saját latin fordítását.

Eretnekmozgalmak a középkorban. Az inkvizíció.

A régiak nemcsak a dogmák tagadóit tekintették eretneknek, hanem eretneknek tartották mindazokat is, akik írásukkal, szavukkal vagy magatartásukkal veszélyeztették a hit tisztaságát. Ez eretnekeket az egyház felvilágosítani igyekezett, makacsság esetén pedig kiközösítette. A 4. század vége óta a Római Birodalom államvallásává lett a kereszténység, az állam benne látta a birodalom egységének és közrendjének biztosítékát. Így az eretnekek az állam ellenségének számítottak és az állam szigorúan büntette őket.

Ilyen légkörben lépett fel a 12. század elején az *albigensek* eretneksége. Tanításuk szerint az anyagvilágot egy gonosz isten teremtette. Ő, a sátán uralkodik benne. Az emberek tiszta lelke az anyag rabságában szenved. Jézus, aki Isten jó angyala, azért jött a világra, hogy megtanítsa az embereket a rabságból való szabadulásra. Tartózkodni kell az anyagi dolgoktól: el kell vetni a vagyon minden formáját, nem szabad húst fogyasztani, a nemi élet még a házasságban is tilos. Mindezt csak a mozgalom vezetői, a "tökéletesek" gyakorolták, a többieknek elég volt a haláluk óráján belépniük a tökéletesek közé. Az egyház szentségeit elvetették, papjait bűnössé nyilvánították. Ugyanígy ítélték el az államot is.

Az albigensek mozgalma miatt szervezte meg a középkori egyház az *inkvizíciót*, vagyis az eretneknyomozó egyházi bíróságot, /inkvizíció (lat.) = nyomozás/. Eleinte a püspökök feladatává tették az eretnekség gyanújában álló személyek kivizsgálását. Aki téves álláspontjához makacsul ragaszkodott, azt a bíróság kiközösítette, és átadta a világi hatóságnak. Ez mondta ki és hajtotta végre a büntetést, amely többnyire máglyahalál volt. A pápák is küldtek vizsgálóbírákat (inkvizitorokat) a veszélyes területekre, főként alapos hittudományi képzettségű szerzeteseket. Az inkvizitor mindenekelőtt felvilágosító beszédorozatot intézett a néphez. Aki ennek hatására beismerte tévedését, azt az inkvizitor feloldozta. Csak ezután következett a gyanúsítottak kihallgatása. Az inkvizíció igen különböző mértékben működött az egyes országokban. Angliában alig volt tevékeny. Magyarországi eretnekégetésről a középkorból nincs tudomásunk. Olykor politikai érdek mozgatta az eljárást. Ilyen volt Szent Johanna (Jeanne d' Arc) pere 1429-ben. A hős francia leányt, angol érdeket szolgáló **inkvizíció juttatta** máglyára.

A *spanyolországi inkvizíció* már újkori intézmény volt, és némileg eltért az egyetemes inkvizíciótól. Eredetileg a látszatra megkeresztelkedett zsidók és mohamedán mórok leleplezésére szervezték. Mohamedán hódítók meghódították a Pireneusi-félsziget legnagyobb részének keresztény lakosságát. Az ott élő zsidók helyzete ekkor igen kedvező volt. A spanyol királyi pár arra törekedett, hogy egységes vallású lakosság legyen az ország egységének alapja. A móroknak /mohamedán/ és a zsidóknak *ki kellett vándorolniuk*. Sokan közülük kereszténnyé lettek inkább, de gyanússá váltak, mert titokban régi vallásukat is gyakorolták. Állambiztonsági szempontból kérték tehát az inkvizíciószervezés jóváhagyását a pápától. A már kezdetben mutatkozó túlzások miatt IV. Sixtus pápa hamarosan vissza is vonta az adott működési engedélyt. A király azonban nem engedett, és az inkvizíció Spanyolországban a 19. század elejéig működött. A régi kor más szempontok szerint ítélte meg az inkvizíciót, mint a mai emberek. Ők az eretnekséget a felségsértésnél is súlyosabb *bűncselekménynek* minősítették. Mindenképpen helytelen volt a jóhiszemű tévedések ellen ugyanolyan szigorúsággal eljárni, mint a közveszélyes eretnekmozgalmak ellen. Sőt a II. Vatikáni zsinat nyilatkozata szerint "nem szabad akadályozni az embert abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék, kiváltképp vallási téren nem".

Az inkvizíció bűnügyi eljárása kétségtelenül tökéletlen volt. Gyakran a hatalmaskodók eszközévé válhatott, hogy a nekik nem tetsző emberektől a törvényesség látszatával megszabaduljanak. Számos esetben kínzást is alkalmaztak. Ez akkor törvényes volt. Inkvizíciójellegű eljárást nem-katolikus keresztények is folytattak; Kálvin pl. Genfben szintén kivégeztetett eretnekeket, és a kínvallatást is megengedhetőnek nyilvánította. *A vallási türelem* terén a "felvilágosodás kora" hozott jelentős javulást a 18. században.

A koldulórendek. Assisi Szent Ferenc

Az inkvizíció megerősítette ugyan a társadalmi rendet, de sem a lelkeket nem nyugtatta meg, sem a szegénységmozgalmat nem terelte megfelelő mederbe. Meg kellett mutatni az egyházzal szembefordulóknak a Krisztus-követés helyes útját az egyházhoz való hűség és az önként vállalt szegénység példájával. A műveltségben gyarapodó, de a katolikus lelkigondozást nélkülöző városi polgárság vallási igényeit is ki kellett elégíteni. Mindkét célnak az úgynevezett *kolduló rendek* szerzetesei feleltek meg. Sem egyénileg, sem közösségben nem lehetett tulajdonuk, és korszerű hittudományi képzettséggel is fel voltak vértelve. Nem véletlen, hogy a 13. század legnagyobb hittudósai éppen a koldulórendek tagjaiból kerültek ki: a domonkosrendi Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás és a ferences Szent Bonaventúra.

A legelterjedtebb koldulórendet Assisi Szent Ferenc alapította. Jómódú kereskedőcsalád sarjaként született Assisiben, az itáliai Umbria tartományban. Hosszas keresés után életcélja az lett, hogy az egyháznak hűségesen engedelmessé, az evangéliumi szegénység és tisztaság példájával és az evangélium hirdetésével bűnbánatra indítsa embertársait. 1209-ben alapított közösségéhez, a "Kisebb Testvérek"-nek hívott első rendjéhez egyre többen csatlakoztak. Személyes átéléstől izzó, keresetlen hangú beszédei mellett Ferenc csodálatos egyénisége vonzotta őket: apostoli élete, teljesen evangéliumi magatartása, költői lelkülete és nagy természetszeretete, amellyel minden élő és élettelen teremtményt testvérének tekintett. Rendkívüli életszentsége jutalmául élete végén a stigmatizáció kegyelmében is részesült: testén megjelentek Krisztus sebhelyei. Még az egyházzal ellenséges szíveket is meghódította. Női követői is támadtak. Assisi Szent Klára és kolostori magányban élni óhajtó társnői számára 1212-ben megalapította Ferenc a "klarisszáknak" hívott *második rendet*. Azok számára pedig, akik a világi életben maradván kívánták megvalósítani a ferences eszményt, 1221-ben *harmadik rendet* alapított.

44 éves korában 1226. október 3-án halt meg. Az egyház nem is egészen 2 év múlva már a szentek sorában tisztelte. Az első rend tagjai a szent alapító halálakor már majdnem tízezeren voltak. Számuk a 18. század közepére pedig 68 000-re emelkedett. Az evangéliumi szegénység mértékének megfelelően különféle ágazatok is keletkeztek benne. A szegénység gyakorlása tekintetében enyhébb felfogású *minorita* ágazatot 1517-ben X. Leo pápa különválasztotta a *ferenceseknek* hívott szigorúbb rendtől. Ezen a két ágazaton kívül egy további szigorú-szegénységű ág is keletkezett, a szakállt viselő *kapucinusok* rendje (1528 óta).

A ferencesek már 3 évvel a szent alapító halála után, 1229-ben *megtelepedtek hazánkban*. Gyorsan terjedtek, hiszen a zárdaalapításhoz nem kellett birtokról gondoskodni. Száz év múlva mintegy 50 kolostoruk volt; az 1500-as évek elejére 120 zárdában 2000 szerzetesük élet. Házaik nemcsak a lelki élet és lélekigondozás otthonai voltak, hanem a művelődés melegágyai is (sok zárdához tartozott iskola is, és több helyütt írtak kódexeket is). Legnevezetesebb az első magyar nyelvű kézzel írott könyv az Ehrenfeld-Jókai kódex. A rend budai főiskoláján olyan kiváló tudósok tanítottak, mint Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát. Temesvári Pelbárt nem csupán európai színvonalú magyar hittudós volt, akihez Pázmány Péterig nem volt más fogható, hanem a magyar középkor legnagyobb író egyházi szónoka is.

A török hódítás után a ferencesek a hódoltsági területen mindvégig kitartottak a szenvedő nép mellett. A szegedi és a gyöngyösi zárdákból kiindulva felkeresték a pap nélkül maradt híveket. Gyönyörű elismerésül ekkor kapták a ferencesek a "barát" nevet a magyar néptől, amellyel a világon sehol másutt nem illetik Szent Ferenc fiait.

A *Hitszónokok Rendjét* Szent Domonkos spanyol kanonok alapította az albigensek megtérítésére. A teljes szegénységet nem ferences lelkesedésből vállalták, hanem azért, hogy térítő beszédeiket hitelesebbé tegyék, hiszen az eretnek tanítók szintén önkéntes szegénységben éltek. A domonkosrendieket még maga Szent Domonkos küldte hazánkba, elsősorban avégett, hogy a pogány kunokat megtérítsék. Az első magyar *domonkosrendi*, Boldog Magyar Pál - volt bolognai egyetemi tanár - vértanúhalált szenvedett. A 14. század kezdetén a rend férfiaknak 37, a nőinek 3 zárdája volt.

Az 1208-ban alakult *kármelita* rend és az ágostonrendi remeték szintén még a középkorban telepedtek meg Magyarországon. Népszerűség tekintetében nem versenyezhettek a magyar *pálosokkal* akiket a Pilis-hegység remetéiből Boldog Özséb esztergomi kanonok szervezett szerzetesrenddé a tatárjárást követő években.

A középkori műveltség

A népvándorlás zavarai a szellemi élet hanyatlását okozták. A műveltség továbbadásának feladata teljesen az egyházra maradt egészen a 13. századig. Még Nagy Károlynak és utódainak "palota-iskolájában" is, ahol az uralkodó család gyermekei és a birodalom főtisztviselői nevelkedtek, *egyháziak tanították*, főként tudós szerzetesek.

Az elemi ismeretek oktatása a *plébánosok* feladata volt, akiknek ingyen kellett foglalkozniuk a hozzájuk küldött gyermekekkel. *Középfokú* oktatás székesegyházi (káptalani) és kolostori iskolákban folyt. Már 5-6 éves kortól foglalkoztak tanítványaikkal, külön az ifjú szerzetesekkel, és külön azokkal, akiket szüleik más pályára szántak. Az oktatás esetleg más szinten fejeződött be.

Kolostori és székesegyházi főiskolák szövetkezéséből, valamint a diákok elszállásolására alapított kollégiumokból jöttek létre az első *egyetemek*. Alapító levelüket és kiváltságaikat a pápától kapták. A salernói egyetem főleg az orvostudományról, a bolognai az egyházi és világi jogtudományról, a párizsi a hittudomány műveléséről volt nevezetes. A párizsi egyetem valósággal nagyhatalommá nőtt a pápaság és a császárság mellett. Tanári karának szakvéleményéhez fejedelmek is igazodtak. A tankönyvellátásról az egyetem gondoskodott; a tanároktól összeállított jegyzeteket hitelesített példányok formájában juttatta a hallgatók kezébe. Az egyetem rektorát a hallgatók választották, a pápa pedig kancellárt nevezett ki az egyetem fölé.

A keresztény középkorban az egyházi élet fellendülése a *teológiából és bölcsletről* álló skolasztikára is nagy hatással volt. A skolasztika a hittudósoknak abból a törekvéséből fejlődött ki, hogy a kinyilatkoztatott igazságokat a bölcslet segítségével rendszerezék, az igazságokból következtetéseket vonjanak le. (A skolasztika iskolás hittudomány és bölcslet", a latin schola: iskola szóból ered). A skolasztika kialakulása a 11-12. században volt. Atyja: Szent Anzelm. Alapelve: hiszek, hogy a hit által jobban értsek. A skolasztika jeles képviselői voltak:

- a 13. sz.-ban Szent Bonaventúra, aki a párizsi egyetem tanára volt, majd ferences rendfőnök, végül bíboros;

- Nagy Szent Albert párizsi egyetemi tanár;

- Aquinói Szent Tamás, merész filozófiai tanítása miatt kénytelen volt elhagyni párizsi tanszékét és a pápa fogadta be. Ekkor állította össze az 1264-ben elrendelt új ünnep az *Úrnapja* szertartási szövegét és himnuszokat (Tantum ergo...). Rómában kezdte írni főművét, a *Summa Theologicát* (A hittudomány összefoglalása). Az első rész Istenről és teremtett műveiről szól, a második az erkölccsant tárgyalja; a harmadik kifejti, miképp vezeti vissza Isten magához az embert a megtestesülés és a szentségek által.

A skolasztika mellett a középkor vallásos irodalmának másik fő iránya a **misztika volt, amelyet szemlélődő teológiának is nevezünk**. A misztika Istent és a természetfölötti világot nem a bölcslet, hanem az *átélés* révén közelíti meg. A misztika egyetemes, megtalálható a zsidóság és a nagy világvallások körében is, nemcsak a kereszténységben.

A középkori misztika egyik legnagyobb képviselője Szent Bernát, a Mézajkú doktor. Misztikája inkább gyakorlati, mint elméleti. Középpontjában a szenvedő Istenember szemlélete és követése

áll. A skolasztika és misztika nem zárta ki egymást. A legnagyobb skolasztikusok: Nagy Szent Albert, Szent Bonaventúra, Szent Tamás egyúttal nagy misztikusok is voltak, A misztikát nagy eredménnyel a nők is művelték; legjelentősebb közülük Nagy Szent Gertrúd.

A középkor hitének tanújelei és művészetének legkiemelkedőbb **alkotásai a székesegyházak (dómok, katedrálisok) és a kolostorok** templomai. A 11-12. században az építészetben még a *román stílus* virágzott. Külsejük várszerű. Az alaprajz kereszt vagy kettős kereszt alakú. Az ablakok félkörívesek, és nem túlságosan nagyok. (Pl. a Rajna-vidék székesegyházai: Mainz, Worms). A koldulórendek működése idején jelennek meg a "gót" stílusú székesegyházak,.. Rendszerint a városi polgárság pénzéből épülnek. Szentbeszéd-hallgató tömegek befogadására alkalmas, magasba szökő csarnokok. Az oldalfalak helyét óriási színes ablakok foglalják el. Ilyen a reimsi, az amiensi és a strassbourgi székesegyház. A gótikus, vagy csúcsíves stílus a 12. században, Franciaországban alakult ki és terjedt el egész Európában. Magyarországon jelentősebb gótikus templomok csak a 14-15. századból maradtak ránk: a kassai dóm, a szeged-alsóvárosi templom, két-két templom Kolozsvárott, Sopronban és Nyírbátorban, továbbá a budavári Mátyás-templom, ez utóbbi a 19. században újraalakított formában. A szegénységmozgalmak körében eleinte tiltakoztak a hatalmas összegeket igénybevevő építkezések ellen. A clairvauxi (klervói) ciszterci apátot - Szent Bernát egyik utódát - még meg is büntették, mert nem akadályozott meg egy "pazarló munkát" a joghatósága területén. Az egyszerű ciszterci stílusban készült el a 13. század első felében, torony és minden jelentősebb szobrászati alkotás nélkül pl. a bélapátfalvi templom.

A KERESZTES HADJÁRATOK

A keresztes háborúk okai

A középkorban egész Európát századokon keresztül *az a törekvés indította el és éltette, hogy az Üdvözítő földi életével és szenvedésével megszentelt helyeket a keresztények zavartalanul látogathassák és birtokukba vegyék.* Az arab hódítók ellenére a zarándoklatok aránylag nagyobb nehézségek nélkül folyhattak. Az 1070-es évektől kezdve azonban rosszabbra fordult a helyzet, mert a Szentföld a szeldzsuk törökök kezébe került. A keresztény világban erősödött a vágy, hogy a Szentföldet felszabadítsák a pogánynak vélt töröktől II. Orbán pápa a clermonti zsinaton 1095-ben meghirdette a felszabadító harcot. A keresztes hadjáratok legfőbb oka és mozgató ereje a középkori ember megerősödött *keresztény lelkiülete* volt, az, hogy a nehéz vállalkozás közben *bűneiért vezekeljen, a maga eszményét Keleten is elterjessze és a legszentebb helyeket felszabadítsa.* Sok embert a kalandvágy, vagy az anyagi javak megszerzésének vágya, ill., a feudális terhektől való szabadulás indított arra, hogy részt vegyen a harcokban.

Az első **hadjárat** a lovagi sereget vezető Bouilloon Gottfried vezetésével 1096-ban indult el. A jobbára franciákból álló lovagi had Magyarországon keresztül Konstantinápolyba vonult, majd Kisázsian keresztül 1097-ben érkezett a Szentföldre. Jeruzsálemet hosszú ostrom után 1099. július 15-én foglalták el. A győztesek az elfoglalt területeken európai mintájú feudális államokat hoztak létre. A hadjárat eredményeire és a zarándokokra a különböző lovagrendek örködték.

A kb. 5 millió körüli véráldozatot követelő hódításokat a kereszttesek nem tudták végérvényesen megtartani. Jeruzsálemet már 1187-ben elfoglalta Szaladin szultán. Az elveszett területek visszaszerzése érdekében számos újabb hadjáratra került sok (1147-től 1270-ig) Ezek azonban tartós eredményeket már nem tudtak elérni.

A keresztes hadjáratok pozitív eredménye volt az, hogy élénkítő hatással voltak Európa kulturális életére a Kelet szellemi kincsei, a megélénkült kereskedelem pedig a gazdasági fejlődésre hatott jótékonyan. Döntő jelentősége volt annak is, hogy a keresztes háborúk sokáig távoltartották a Nyugattól a törököket. A mozgalom negatív eredménye: hogy Keletről eretnokségek szivárogtak Európába, a keleti elpuhultság bomlasztóan hatott a keresztény erkölcsökre.

KERESZTÉNY ÚJKOR (1517-1914)

A LUTHER-FÉLE REFORMÁCIÓ TÖRTÉNETE

A 16. század nagy vallási mozgalma a *reformáció* nevet viseli. A név „megújítást” jelent, és arra utal, hogy a mozgalom az egyházi életnek régóta sürgetett reformját célozta. Már számos középkori zsinaton tárgyaltak a legfőbb bajokról: a pápai adószedők túlzott követeléseiről, több lelkipásztori tisztségnek - és a velejáró javadalomnak - egy kézben való halmozásáról, a püspökök hosszas távolmaradásáról híveiktől, a papság hiányos szellemi felkészültségéről. A bajokat orvosló intézkedések azonban vagy meg sem születtek, vagy csak papiroson maradtak.

Közvetlen okot a reformáció elindulására a *búcsúkról* szóló vita adott. A búcsú (elengedés) bizonyos formában már a keresztény ókorban megvolt. Egy-egy üldözést szenvedett hitvalló közbenjárására elengedte a püspök a bűnösökre kiszabott nyilvános vezeklőidő egy részét, és teljes feloldozásban részesítette őket. Felismerték, hogy ha életünkben nem kerül sor a megbánt bűneinkért járó ideiglenes büntetés elviselésére, akkor a vezeklés a halálunk utáni állapotban történik. Az egyház oldó-kötő hatalma azonban ezek elengedésére is kiterjed (vö. Mt 18,18) Az elengedést az egyház, gyónáshoz és valamilyen nagyobb jócselekedethez kötötte. Teljes búcsúval járó jócselekedet volt pl. a részvétel keresztes hadjáratban, zarándoklat (Rómába, az apostolok sírjához) vagy adakozás meghatározott jó célra (pl. templom- kórházépítés). Minthogy nők, betegek, öregek nem vállalkozhattak hadjáratra vagy nagyobb zarándokútra, egyre jobban terjedt az a gyakorlat, hogy a jócselekedet tisztára pénzadományból állott. Az adakozó *okiratot* kapott ("búcsúlevelet") amely utasította a gyóntatót, hogy az okmány felmutatóját egyszer élete folyamán és egyszer halála óráján oldozza fel minden megbánt és meggyónt bűnétől és az értük járó örök vagy ideigtartó büntetésektől. Ez arra vezetett, hogy még világiak is valósággal kereskedjenek a búcsúlevelekkel. A reneszánsz pápák a szükséges adományok biztosítására "bérbeadták" a búcsúkat. Megbízta 1514-ben a domonkosrendi Tetzel Jánost búcsúcédulák árusításával a magdeburgi érsek. Azt terjesztették, hogy a búcsúnyeréshez a pénzadományon túl bűnbánat nem is szükséges, ha az adakozó a megholtakért ajánlja fel a búcsút.

Ez ellen a búcsúhirdetés ellen lépett fel az érsek egyházmegyéjében működő *Luther Márton*.

Luther Márton 1483. november 10-én született, ágostonrendi szerzetes. Tanulmányait a wittenbergi egyetemen fejezte be, majd nemsokára ugyanott a Szentírás tanára lett.

Problémáira Isten szavában kereste a feleletet. Szent Pál leveleiben és Szent Ágoston műveiben talált választ kérdéseire. Lassan arról győződött meg: Az ember *csak a hit által nyerheti el az örök üdvösséget; ebből* az következik, hogy a jócselekedetek az üdvösségre nem szükségesek, az egyház és intézményei fölöslegesen. Nem szükséges és nincs is papság, melynek tanításából kellene a hitet meríteni. A hit elnyeréséhez elég a Szentírás olvasása, mely a hit egyetlen forrása. Luther lelkében ezek a gondolatok nagyjából már kialakultak, amikor fellépett Tetzel ellen. Amikor Tetzel Wittenberg közelében prédikált, a hagyományos felfogás szerint, október 31-én az egyetem templomának kapujára kifüggesztette 95 tételét. Ezért ez a nap a reformáció emléknapja. Luther ekkor még nem gondolt a Rómával való szakításra. Luthernek a visszaéléseket ostorozó tételein kívül voltak félreérthető, sőt téves állításai is, pl.: hogy a búcsúnak nincs semmi értéke Isten előtt, A tételeket hamarosan németre is lefordították és nyomtatásban mindenfelé terjesztették. A meginduló teológiai vitákban maga Luther is részt vett, és egyre meszebb sodródott a katolikus állásponttól. 1520-ban három nagy, hatásosan megfogalmazott röpiratot adott ki. Ezekben már tükröződött a közhangulat pápaellenessége. Szerinte a hívők egyetemes papságából következik, hogy "valamennyien az egyházi rendhez tartoznak: valódi papok, püspökök és pápák". A szentségek is legfeljebb: a keresztség, a bűnbocsánat és az "Úr vacsorája" (a kenyértörés). Ez az érzület Luthert végül arra indította, hogy X. Leó ellene kibocsátott bullájának másolatát, amelyben 41 tételét elítélte és őt kiközösítéssel fenyegette, - ha vissza nem vonja azokat -, 1520. december 10-én nyilvánosan elégette. X. Leó pápa ezek után *Luthert 1521. január 3-án* kiközösítette az egyházból.

A német birodalom újonnan trónra került uralkodója, V. Károly elhatározta, hogy felszámolja a lutheri mozgalmat. 1521 elején Wormsba birodalmi gyűlést hívott össze, melyre megidézte Luthert is. Minthogy Luther itt is mereven ragaszkodott tanításához, *birodalmi átkot vont magára*. Jóakarója azonban, Böles Frigyes, szász választófejedelem álarcos lovagokkal színleg elfogatta és Wartburg várába vitette. Luther itt elkészítette az Újszövetség új fordítását, mellyel aztán erős fegyvert adott az újítók kezébe. Művében a német nyelv mesterének mutatkozott, ezért nagy volt az irodalmi hatása. Jelentősek a katekizmusai is. Meghalt 1546-ban.

Luther Márton rendkívüli egyéniség volt, kiváló szónok és mélyen érző lélek. Történelmet formáló rendkívüli egyénisége azonban nem volt mentes belső ellentmondásoktól, így a kíméletlen haragtól, a bosszútól és uralomvágytól. Alakját csak a késői középkornak hanyatló, eldurvult, ellentétektől feszülő történelmébe ágyazva lehet megérteni. Ennek az átmeneti, robbanásig feszült kornak volt részben produktuma, részben nagyhatású irányító zsenije.

ZWINGLI ÉS KÁLVIN VALLÁSÚJÍTÁSA

A Luther által elindított vallási mozgalom, a reformáció nem csupán Németországban terjedt el, hanem Európa számos államában is, így Svájcban.

Zwingli hitújítása Svájc német részében

Luther példája Svájcban először Zürichben talált követőkre: *Zwingli Ulrich* (1484-1531) jeles humanista, kitűnő szónok, a székesegyház szónoka egyre erőteljesebben követelte a hierarchia, a zarándoklatok, a papi nőtlenség és a szerzetesi élet eltörlését. Luther nyomdokában haladva a hitről, a megigazulásról és a Szentírásról is hasonló nézeteket kezdett hirdetni.

Zwingli újítását a többi német tartomány is kezdte átvenni. Katolikusnak csak a túlnyomóan falusi jellegű öskantonok maradtak meg, és szövetséget kötöttek a katolikus vallás védelmére. *Mivel a katolikus kantonok nem voltak hajlandók Zwingli tanait átvenni, 1531-ben a protestánsok és katolikusok között háború tört ki.* A döntő csatában Kappelnél Zwingli elesett. Hívei később kálvinisták lettek.

A Genfi reformáció

Kálvin működése és uralma Genfben (1541-1564). A francia Kálvin János nem volt pap, de plébánosi javadalmat élvezett hogy tanulmányait elvégezhesse. Mint a párizsi egyetem hallgatója sajátította el Luther eszméit. Emiatt onnét menekülnie kellett, és végül Genfben vállalta az igehirdető lelkipásztor tisztségét. Kálvin nem volt szakképzett hittudós, - jogi és irodalmi tanulmányokat folytatott, mégis összefüggő rendszerbe tudta foglalni a reformátori tanítást.

Igen szigorú elvek szerint szabályozta Genfben a vallási életet. Főiskolát alapított az új teológia oktatására, ahová számos országból jöttek fiatalok. Ők erjesztették a kálvinizmust Franciaországban, Skóciában, Németalföldön és Magyarországon.

Sajátos formát öltött a reformáció Angliában, ahol *VIII. Henrik* királynak nem sikerült pápai hozzájárulást nyernie első házasságának felbontásához. Ezért törvénybe iktatta, hogy egyedül ő az angol egyház feje. Aki a törvényt nem ismerte el, mint felségsértő vérpadra került (Morus Szt. Tamás). A király egyebekben hű maradt a katolikus hitigazságokhoz. Így alakult ki az "anglikán" vallás, amely protestáns módon hitt, de megtartotta a püspöki szervezetet és a katolikus külsőségeket.

Hazánkban a mohácsi vész és az ország három részre szakadása súlyos helyzetet teremtett a katolikus egyház számára. A püspöki székek nem lettek betöltve, a főpapi javadalmakat világi célokra foglalták le. A protestáns lelkészek - kezdetben jórészt képzett, volt katolikus szerzetesek - buzgón működtek, a nép nyelvén végezték az istentiszteletet, de a szertartásokat csak fokozatosan változtatták meg, így az egyszerű hívőkben nem is tudatosodott mindjárt a vallásváltozás. Élvezték a nagybirtokosok jórészének, sőt Habsburg I. Miksa királynak támogatását.

A török viszont a Habsburgok ellenségeit látta a protestánsokban, ezért nemcsak vallásuk gyakorlását tűrte, hanem terjesztését is. Mindennek következtében az ország nagy része eleinte lutheránussá, majd egyre inkább kálvinistává lett (Felső-Tisza vidékén, a Tiszántúlon és Erdélyben tudott terjeszkedni).

A KATOLIKUS MEGÚJULÁS

Reformzsinat összehívását főleg a németek sürgették, természetesen német városban kívánták megtartani. A pápák eleinte idegenkedtek a zsinat gondolatától, akadálya volt Németország és Franciaország háborúskodása is. Miután a császári hadak 1527-ben elfoglalták és kifosztották Rómát, III. Pál pápa összehívta az egyetemes zsinatot *Trentóban*, egy kis német tartomány székhelyére. Meghívást kaptak a protestánsok is.

A trentói zsinat (1545-1563) három ülészakban végezte munkáját. Célja kettős volt:

- 1) meg kellett világítani azon *katolikus hittanítást*, amelyet a protestánsok vitattak;
- 2) *hatékony egyházfegyelmi törvényeket* kellett hoznia az egyház belső életének megújítására.

Az alapfeladatokat a zsinat meg is oldotta.

- Előadta a katolikus tanítást a Szentírásról és a szenthagyományról, mint *a hit forrásáról*,
- az áteredő bűnről és a megigazulásról,
- a szentségekről, kiváltképp *a szentmise-áldozatról*,
- a szentek tiszteletéről és a búcsúról.

Ugyanakkor törvényeket hozott a *javadalmak egy kézben halmozása* ellen; a püspököket kötelezte a *helybenlakásra* és egyházmegyéjük rendszeres ellenőrző végiglátogatására, a *apképzést a szemináriumok* feladatává tette, és azok tanulmányi rendjét is megszabta. Előírta egyházmegyei zsinatok tartását a püspök elnökletével. Megszabta az *érvényes házasságkötés feltételeit*, és *elrendelte az anyakönyvezést*. A Szentírás hiteles kiadását, a szertartáskönyvek reformját, a tiltott könyvek jegyzékének összeállítását és egy katekizmus szerkesztését a zsinat a pápára hagyta.

A trentói zsinat új életerőt öntött az egyházba, és 400 évre meghatározta belső életét. Fölvirágzott a hittudomány, megerősödött a *pápai tekintély*, az alkalmi pápai követek helyett megjelennek a katolikus államokban az állandóan ott-tartózkodó pápai diplomaták (nunciusok).

Többen úgy látják, a zsinat *félúton* állt meg. Mereven elhatárolta magát mindentől, ami akkor katolikus-ellenesnek látszott. A liturgia reform terén nem ment vissza az ókeresztény gyakorlathoz: a nép nyelvén mondott szentmiséhez és a két szín alatti áldozás általánossá tételéhez. Az is igaz, hogy engedékenyebb magatartás több gondot okozott volna. Így is a határozatoknak az életbe való átültetése egy évszázadra terjedő teendő lett. Nagy érdemük volt ebben a reformpápnak, a reformfőpapoknak és az új reform-szerzetesrendeknek.

Két évvel a zsinat után lett pápa **Szent V. Pius**. Lelkipásztorhoz illően, egyszerűen élt. Kiadta a *Misekönyvet*, amely apró módosításokkal érvényben volt a II. Vatikáni zsinatig. Elkészítette a Római Katekizmust.

A papnevelés ügyének *XIII. Gergely* pápa tett jó szolgálatot azzal, hogy papnevelő intézeteket alapított Rómában különféle nemzetek fiai számára. Ő alapította a Magyar Kollégiumot is, amely a német kollégiummal egyesítve, mint Collegium Germanicum et Hungaricum ma is működik. Az Ő nevéhez fűződik a *naptár-reform* is.

A kor reformpüspökeinek példaképe volt *Borromeo Szent Károly* fiatal milánói érsek. (+1584) Magas színvonalú papnevelő intézetei és a hitoktatásról való gondoskodása mintaszerűek voltak. Számos egyházmegyei zsinatot tartott, és rendelkezések végrehajtását személyesen ellenőrizte. *Szalézi Szent Ferenc* (+1622) Genf püspöke volt, de kálvinistává lett székvárosában sohasem tartózkodott. Híveit gyakran meglátogatta, ellenfeleihez szelíd volt, és barátságos modorban értelmükre

igyekezett hatni. Sikerült is mintegy hetvenezer embert visszavezetnie a katolikus egyházba. A magasabb lelkesítésre törekvők számára színvonalas lelki kalauzokat írt ("Filotea").

Az egyház megújítása terén rendkívül nagy érdemeket szerzett *Loyolai Szent Ignác* és az általa alapított jezsuita rend ("Jézus Társasága") Ignác spanyol nemes származású katonatiszt volt. Sebesülése után a szentek életének olvasása térítette meg. Felépülve magányba vonult, (Manrézába) majd megírta a *Lelkigyakorlatok* könyvét (amely Szalézi Szt. Ferenc szerint több embert térített meg, mint ahány betűje van). Hogy pappá lehessen, hihetetlen szorgalommal fogott hozzá a szükséges iskolák elvégzéséhez. Párizsi tanulmányai közben 1534 Nagyboldogasszony ünnepén hat egyetemi hallgató társával szövetkezett, és fogadalmat tett az "evangéliumi tanácsokra". Ezt a közösséget hagyta jóvá, és emelte szerzetesrend fokára III. Pál pápa 1540-ben.

Jézustársaság "Societas Jesus" gondviselészerű szerepet töltött be az egyház életében, mint a kora-középkorban a bencések vagy a középkor delén a koldulórendek. Példásként ellátta az egyházmegyei papok munkakörét, mint tanítórend oroszlánrészt vállalt a középkorai és a felsőfokú oktatásban, élenjárta a hittérítésben.

A jezsuita rend nagy eredményeit főleg annak köszönhetjük, hogy a legmagasabb színvonalú képzésben részesítette tagjait és az engedelmisség hangsúlyozásával minden munkát készségesen vállaló embereket nevelt. A teljesjogú rendtagok még külön fogadalommal kötelezték magukat a pápának való engedelmisségére is. Szt. Ignác katonás engedelmisséget kíván rendtársaitól.

ÚJ EGYHÁZI TÖREKVÉSEK A TÁRSADALOM SZOLGÁLATÁBAN

Az egyház már az ókorban rendszeresen támogatta a szegényeket (vö. ApCsel 4,34). A középkorban ezeket a feladatokat a monostorok vették át. A segítő szeretet nagy apostola *Depaul Szent Vince* (döpöl; nálunk Páli Szent Vince) Egyre jobban kialakult benne a *krisztusközpontú* lelkesítés. Az evangélium nyomán Krisztust kezdte látni segítségére szoruló embertársaiban. Saját szavai szerint: "*Jézus Krisztust szolgáljátok a szegényekben. Aki egy nap tízszer látogatja a betegeket, tízszer találkozik ott Istennel. Keressétek fel a bilincsbe vert gályarabokat! Istent találjátok meg. Segítsétek a kis gyermekeket! Istennel találkoztok. Szegény házakba jártok, de ott Istent találtok*". 1619-ben a gályarabok lelkesítője lett. Megszervezi a "missziós papok" szerzetes társulatát, *lazaristáknak* nevezték őket, mert központjuk a párizsi Szent Lázár templom volt. Majd **Louise de Marillac** (luíz dö marijak) **közreműködésével** megalapította az *Irgalmasnővérek* szerzetes társulatát. A nővérek betegekkel, **árva** vagy **elhagyott gyermekekkel**, és **magukra maradt öregekkel** foglalkoztak.

Róma apostola, a derűslelkű *Néri Szent Fülöp* (+1595) játékdélutánokkal, népművelő és zenei előadásokkal igyekezett okosan foglalkozni a sok gondozatlan, magára maradt árva gyermekkel megmentve őket a zülléstől és bűnözővé válástól. A templommal szomszédos előadóteremben, az oratóriumban született az "oratóriumnak" nevezett zenei műfaj.

A szegény néposztály fiainak nevelő oktatására jött létre a *piarista rend* ("Kegyes Tanítórend") Alapítója a spanyol *Kalazanci Szent József* volt. Rómába utazott, hogy a "kúria" közelében sikerrel pályázhasson egy megüresedő spanyol kanonokságra. Itt elszorult a szíve a sok neveletlen szegény fiú láttára. Többé nem tért vissza hazájába; ingyenes iskolát nyitott nekik, amelyet kegyes adományokból tartott fenn (Scholae Piaae: "kegyes iskolák"). Így lett az *ingyenes népoktatás* elindítója. Az iskolát kiegészítették középfokú osztályokkal is. Arra törekedtek, hogy a szegény fiúk a gyakorlati életben használható ismeretekre tegyenek szert. Hogy iskoláját időtállóvá tegye, 1617-ben papi jellegű szerzetestársulatot alapított, melyet a pápa hamarosan *szerzetesrend* rangjára emelt. Nálunk már az I. világháború előtt volt iskolájuk. A szocialista diktatúra alatt Budapesten és Kecskeméten működött gimnáziumuk.

A lányok nevelésére, oktatására alapította a *Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek* szerzetes társulatát *Boldog Gerhandinger Terézia*. Magyarországon, Szegeden volt az anyaház. Az előző rendszerben két iskolát tartottak fenn: a Budapesti "Patrona Hungariae" Leánygimnáziumot és Debrecenben a "Svetits Intézetet". Jelenleg több, a II. vh. előtt is működő szerzetesrend indította újra iskoláit.

KATOLIKUS MEGÚJHODÁS MAGYARORSZÁGON

Az egyház megújításához *Oláh Miklós* esztergomi érsek fogott hozzá. Mint fiatal pap Németalföldre került. Ott tett szert európai látókörre. Megismerte a protestantizmus erejét, de terjedésének ellenszereit is. Hazatérése után részt vett a trentói zsinat második ülészakán. Legfontosabb feladatának tekintette a paphiány enyhítését, a papi műveltség és fegyelem erősítését. 1566-ban megalapította az *első magyar papnevelő intézetet* Nagyszombatban, vezetését a jezsuiták-ra bízta. Halálával megakadt a reform folyamata.

Jelentős akadályt jelentett a vallási és a politikai érdekek összeshívódése (Rudolf király: központosítási törekvések). Nem ritkán erőszakkal is iparkodtak újtát állni a protestánsok érvényesülésének. Ez a protestánsok ellenállását váltotta ki (Bocskai-féle felkelés, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György támadásai). Ezek célja:

- a protestánsok vallásszabadságának biztosítása;
- a nemesség alkotmányos kiváltságainak megőrzése.

A vallásháborúk során nem egy jogtalanság és kegyetlenkedés történt mind a katolikus, mindpedig a protestáns részről. Bethlen Gábor 1619-es támadása idején, Kassán embertelen kegyetlenséggel meggyilkoltak 3 papot (Kassai vértanúk; szenttéavatásuk 1996-ban). 1674-ben viszont a királyi "vésztörvényeszek" 40 protestáns lelkészt ítélet halálra, majd *gályarabságra*.

A katolikus megújítás vezéralakja *Pázmány Péter* bíboros, esztergomi érsek volt (+1637) Szülei protestánsok voltak. 13 éves korában tért a katolikus hitre. 18 évesen belépett a jezsuita rendbe. Tanulmányait Rómában fejezte be, majd a gráci egyetem tanára lett. Az volt a törekvése, hogy írásaival erősítse a magyar katolikus életet. Legnagyobb hatású írása egy hitvédelmi mű: *"Az isteni igazságra vezérlő kalauz"*. Írt *Imádságoskönyvet is, és kiadta szentbeszédeit*. Döntő hatással volt a magyar próza nyelvének kialakulására. Még a XX. sz-i íróink (Kosztolányi, Móricz) is tanultak tőle izes magyarságot.

Egyik *fő célja* volt a magyar papképzés fellendítése. Papképző intézetet alapított Nagyszombatban, a bécsi egyetem mellett ma is működő "Pazmaneum"-ot; 1635-ben alapította a nagyszombati egyetemet, amely Eötvös Lóránd Tudományegyetem néven, Budapesten ma is működik.

Pázmánynak és jezsuita munkatársainak tevékenysége nyomán nagyszámú nemes tért vissza a katolikus egyházba. Jelentős volt a harminc magyar főúri család megnyerése, akiket - a kor gyakorlata szerint - jobbágyai is követtek.

A MISSZIÓK HŐSKORA

Amit a katolikus egyház vesztett Európában, azt visszanyerte a tengeren túli országokban a missziós tevékenysége révén.

1. *Amerika kereszténnyé tétele*. 1500-ban indult meg az eredményes missziós tevékenység. Az első püspökségeket 1511-ben Haiti és Puerto Rico szigetén létesítette az egyház. *Mexikóban* a ferencesek, majd a domonkosok és az ágostonosok terjesztették a hitet. Ennek következtében az indiánok milliói lettek keresztényekké. A hittérítői munka még nagyobb eredményességének akadálya a bennszülött papság hiánya mellett, a hódítók embertelen magatartása volt. Az Afrikából behurcolt néger rabszolgák jötevőik közül legjelentősebb *Kláver Szent Péter* volt, aki 40 éven át szolgáltáta őket. *Brazília* megtérése mindenekelőtt a Jézus Társaság tagjainak érdeme. Kanadában szintén a jezsuiták tettek sokat a bennszülöttek megtérítéséért.

2. *Afrika* a 19. sz.-ig meg nem hódított terület maradt a mohamedán fanatizmus miatt. *Manília* 50 esztendő alatt viszont teljesen kereszténnyé vált.

3. *Ázsiában* a leglényegesebb tevékenységet a jezsuiták végezték. Legnevezetesebb *Xavéri Szent*

Ferenc volt, aki Szent Ignác első társai közé tartozott. Életszentsége, szava és csodái nyomán felújulni látszottak az apostoli idők, az emberek tízezerével tértek meg. *Japánban* is nagy sikerrel dolgozott. *Kínában* 1600 körül három jezsuita kezdte el a missziós munkát.

4. A pápák, mint a misszók ügyének legfőbb irányítói. A missziós munka központi irányítására XV. Gergely alakította ki a *Hitterjesztési Kongregációt*. A missziók minden ügye e hatóság irányítása alá került.

A LELKISÉG MEGÚJULÁSA A TRENTÓI ZSINAT UTÁN

A szemlélődő élet nagy képviselője, *Avilai Szent Teréz* spanyol kármelita apáca a 16. sz. derekán megreformálta rendjének mind férfi-, mind női ágát. A lelki életről írt könyvei (Önéletrajz, A belső várkastély) nemcsak kivételes kegyelmi ajándékokról tanúskodnak, hanem mindenkinek szóló tanítást közölnek, ezért a szerzőt 1970 óta "egyháztanítók" sorában tiszteljük.

A középkori nagy népszónokok működésének formája volt a *népmisszió*. A szerzetes szóonokok legalább 8 napon át több beszédet mondtak külön férfiak, nők és a fiatalok számára.

A FELVILÁGOSODÁS

1. Fogalma: A felvilágosodás az a szellemi és társadalmi irányzat, mely a hagyomány és tekintély helyett a *tudás egyetlen forrásának* az értelmet és a tapasztalatot tekintette.

Kialakulása: Végső forrása az újkori ember egyre erősödő igénye, hogy függetlenné, szabaddá válhasson gondolkodásába, egyéni és társadalmi életében.

A természettudományos világnépek kialakulásával az ember olyan jelenségeket és törvényeket is felfedezett, melyek látszólag ellentétben álltak a hit forrásával, a Szentírással. A szentírás-magyarázat kezdetlegessége miatt sok egyházi vezető a hitre és a Szentírásra hivatkozva elvetette kor természetludományos megállapításait. Így jött létre a *hitnek és a tudásnak egyre élesedő ellentéte*.

2. Főbb képviselői: A felvilágosodás legszélsőségesebb Franciaországban volt. A francia felvilágosult gondolkodók nemcsak igazságosabb szabadságjogokat biztosító társadalmat hirdettek és követeltek, (Rousseau), hanem az egyházat is mind keményebben támadták. Ezek közé tartozott Voltaire.

3. Jelentősége: Annak ellenére, hogy a vallás és egyház ügyének sok kárt okozott az *emberiség egyetememes fejlődését nagyban előmozdítottam* ez által végső soron az egyháznak is javára vált.

TÖREKVÉSEK A PÁPAI HATALOM KORLÁTOZÁSÁRA

Mária Terézia (1740-1780) uralkodása idején kezdődött a korlátlan államegyházi rendszer kiépítése. Rendeletei:

- radikálisan korlátozta az egyház vagyonszerzési képességét;
- meghatározta szerzetesek maximális létszámát, kimondta, hogy
- szerzetesnövendékek 24 éves koruk előtt nem tehetnek örök fogadalmat;
- állami ellenőrzés alá vonta a klérus vagyonkezelését.

Az államegyházi rendszert fia, // *József* építette ki. Főbb egyházellenes intézkedései:

- megtiltotta a püspököknek Rómával,
- a szerzeteseknek külföldi fölöljáróikkal való érintkezést;
- a szerzetesrendek tekintélyes részét feloszlatta, csak betegápoló, tanító és lelkipásztorkodó rendeket hagyta meg.

A kalapos király politikája egyre hevesebb ellenállást váltott ki a nemesekből. Halálos ágyán a jobbágyrendelete és az alsópapság anyagi helyzetén javító rendelete kivételével - valamennyi rendeletét visszavonta. (Rendszerét *jozefinizmusnak* hívják.)

AZ EGYHÁZ BELSŐ ÉLETE A 19. ÉS 20. SZÁZADBAN

A felvilágosodás eszméi után ellenhatás következett, amelyet *romantikának* nevezünk. Igazi katolikus megújulás is kezdődött, elsősorban a francia értelmiség körében. Újra meglepedtek a régi szerzetesrendek, számos új szerzet és vallásos társulat alakult. A Solesmes-i (szolemi) bencések művészi fokon kezdték művelni a gregorián éneket. Kialakult a keresztény szellemű *szépirodalom*, világszerte élenjáró képviselőkkel (Paul Claudel +1955)

E kor legnagyobb hatású képviselője egy fiatal francia kármelita apáca volt: Lisieuxi Szent Teréz (+1897) Egyre inkább ráébrednek, hogy az egyház *közösség*, Krisztus titokzatos teste (vö. Róm 12,5).

Nemzetközi társulások alakultak:

- *hithirdetés* támogatására, római központtal;
- *Hitterjesztés Egyesülete*;
- *Szent Gyermekség Műve*;
- *Katolikus Akció* - XI. Pius pápa kezdeményezésére, a világiak közreműködése a papság apostoli munkájában,

A katolikus ébredés vezéralakja **Prohászka Ottokár lett. (1857-1927)** Rómában végezte egyetemi tanulmányait. Hazatérve, mint papnevelő, író és mint bölcselelő tevékenykedett. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta. Irodalmi főművei: "*A diadalmas világnézet*" "*Az élő vizek forrása*" "*Elmélkedések az Evangéliumról*".

PÁPÁK A 19. ÉS 20. SZÁZADBAN

1. IX. Pius 32 évig kormányozta az egyházat. (1846-1878) Egyházi intézkedései:

- 1854-ben dogmaként mondta ki Szűz Mária mentességét az áteredő büntől ("Szeplőtelen fogantatás");
- 1869-ben összehívta az I. *vatikáni zsinatot*, hogy a katolikus tanítást pontosan megfogalmazza a kor tévedéseivel szemben.

Két hittani határozatot hozott. Legtöbb vitát a pápai tévedhetetlenség dogmája váltott ki. Azóta csak egyszer került sor ünnepélyes "ex cathedra" pápai tanításra: 1950-ben XII. Pius Szűz Mária testi-lelki megdicsőülését (mennybevitelét) hirdette ki dogmaként.

2. XIII. Leo (1878-1903). Korszakalkotó volt az egyházi tanításban a *munkáskérdésről* 1891-ben kiadott körlevele ("Rerum novarum") kimondta az állami beavatkozás szükségességét az igazságos munkabér érdekében. A munkások természet adta jogának mondta ki az érdekvédelmi szervezkedést, így a szakszervezetek alapítását is. Védte ugyan a magántulajdont, elsősorban a szegényeket, de hangsúlyozta a gazdagokat terhelő köteleességeket is.

3. Szent X. Pius (1903-1914) elsősorban lelkipásztor maradt a pápai székben is. Az ókeresztény példa alapján szorgalmazta a gyakori, sőt mindennapi szentáldozást, sőt a gyermekek korai szentáldozását is. A szentmisét kívánta a katolikus vallásosság középpontjába állítani, és sürgette a hívek tevékeny részvételét a liturgiában.

4. XV. Benedek (1914-1922) azt a nehéz feladatot örökölte, hogy a világegés közepette is biztossítsa a papság semlegességét és nemzetek fölöttiségét. Sokat fáradozott a béke érdekében.

5. XI. Pius (1922-1939) Óriási jelentőségű tette volt a megegyezés az Olasz Királysággal: az 1929-ben megkötött *lateráni szerződés*. Függetlenségének jelképekül a pápa csak egy igen kicsi (0,5 km) területet kívánt. Ez a "Vatikánvárosállam".

Ő is kiadott egy körlevelet a szociális kérdéstről és a társadalmi rend megújításáról 1931-ben a "Quadragesimo anno"-t. Hangoztatja, hogy nemcsak a szeretet, hanem az igazságosság is követeli a gazdagoktól, hogy feleslegüket a társadalom szolgálatába állítsák. Erre az állam is kötelezheti őket. Sőt teljes joggal lehet követelni az olyan nagyvállalatok társadalmi tulajdonba vételét, amelyek módot adnak a tőkéseknek arra, hogy még az államhatalmat is nyereségvágyuk rabszolgájává tegyék. 1938-ban hazánkat jelölte ki a 34. Eukarisztikus Világkongresszus színhelyéül.

6. XII. Pius (1939-1958) a II. vh. éveiben és a rákövetkező nehéz időkben kormányozta az egyházat. Megszervezte a hadifoglyok után tudakozódó szolgálatot, segítette a rászorulókat, és igen sokat megmentett az üldözött zsidók közül. Jeles szónok volt; különösen a karácsonyi *rádiószózat*aira az egész világ felfigyelt.

7. XXIII. János (1958-1963) igen népszerű volt. "Minden ember lelkipásztorának" vallotta magát. Jó kedélye, keresetlen egyszerűsége köztudott volt. Két híres körlevele maradt ránk:

- "*Mater et Magistra*" (1961): A társadalmi igazságosság nem csupán a munkásosztály, hanem az ipari és a mezőgazdasági lakosság életszínvonalának kiegyenlítését is követeli.

- "*Pacem in terris*" (1963) a világbéke feltételeiről szól.

Legjelentősebb tette a II. *vatikáni egyetemes zsinat* összehívása volt. (1962)

8. VI. Pál (1963-1978) a zsinat folytatását, befejezését és határozatainak végrehajtását tekintette pápasága fő feladatának. Ő volt az első pápa, aki utazásai során felkereste mind az öt világrészt. Jelentős körlevele: "*Populorum progressio*" (1967) Eszerint "a fejlődés a béke új neve".

A II. VATIKÁNI EGYETEMES ZSINAT (1962-65)

A régebbi zsinatok elsődleges célja rendszerint hittani tévedések elutasítása és dogmák kimondása volt. XXIII. János azonban, az egyház életének és intézményeinek *korszerűsödése* érdekében, olasz szóval "aggiornamento" (adzsornaménto) végett tartott szükségesnek. A zsinati okmányok között született két fontos hittani rendelkezés (az egyházzól, az isteni kinyilatkoztatásról), anélkül, hogy a zsinat dogmát mondott volna ki.

János pápa hármass célkitűzése:

1. az egyház belső életének megújítása
2. az elszakadt keresztény testvérek visszahívása az egyházba;
3. a mai világgal folytatott párbeszéd.

A zsinatot folytató VI. Pál kifejtette, hogy az egyház meg akar szabadulni mindattól, ami benne elévült és hibás, hogy eredményesebben tudja teljesíteni **korszerű** küldetését.

A zsinat összesen 16 dokumentumot, okmányt szavazott meg:

- 4 konstitúció (rendelkezés): nagyobb elméleti kérdéseket foglalnak össze, (az egyházzól, a liturgiáról, az isteni kinyilatkoztatásról, az egyház és a mai világ viszonyáról)
- 9 dekrétum (határozat) főleg gyakorlati vonatkozású;
- 3 deklaráció (nyilatkozat) kisebb kérdések körüli állásfoglalások.

Legjelentősebb zsinati okmány az egyházzól szóló konstitúció: a "*Lumen gentium*", melyben az egyház önmaga meg a világ számára is megfogalmazza saját lényegét, feladatát. A konstitúció *első része* az egyház titkáról beszél; az egyház misztériumáról, az egyházzól, mint misztériumról. Az egyház egységét biztosítja: az Eukarisztia - mely hangsúlyozza a Krisztusban való testvériségünket, - valamint a Szentlélek, - aki folyamatosan megújítja az egyházat. *Második része* az Isten népéről; a *harmadik* az egyház hierarchikus szerkezetéről: a püspökök, papok feladatairól ír. A *negyedik részben* a világiak küldetéséről olvashatunk. Küldetésüket csak akkor teljesíthetik, a világi kötelességeiket az evangélium szellemében végzik. Példás életükkel kell hirdetni az "örömhírt", amit a zsinat a világ megszentelésének nevez.

Beszél az életszentségre való meghívásunkról: a keresztény tökéletesség minden életállapotban elérhető, sőt az embernek kötelessége a tökéletességre törekedni.

A zsinat okmányai közül kiemelkedő helyet foglal el az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúció: a *Dei Verbum*. Korunk sürgető vallás-hit,- és teológiai kérdéseire, problémáira volt hivatva választ adni. Fontosságát kiemeli ökumenikus vonatkozása is. Felhívja a figyelmünket, hogy a kinyilatkoztatást nem igazságközlésként kell felfognunk, hanem az Isten kapcsolatkereséseként: atyai, baráti szeretet, ami nem merül ki a tanításban, hanem tevékeny életirányítást is jelent.

A teológia alapja és megújulásának forrása a Szentírás. *A Szentírás nem ismerése Krisztus nem ismerése.*

A liturgia megújulása. A II. vatikáni egyetemes zsinat elsőnek megszavazott okmánya a liturgia korszerűsítéséről szól. Központi témája a hívek aktív részvétele az eukarisztia ünneplésében és a szentségek kiszolgáltatásában. Döntő jelentőségű az a megállapítás, hogy a liturgikus cselekmények nem az egyén magán megnyilatkozásai, hanem az egész egyház szent cselekménye. *"A liturgikus cselekmények folyamán mindenki, a szent szolgálatban lévők éppúgy, mint a hívek, feladatuk végzése közben csak azt tegyék, de azt mind egyik is meg, ami rájuk tartozik"* (SC. II. 52) **(feleletek, éneke, imádságok).**

A szentségek kiszolgáltatását szentmisével igyekeznek összekapcsolni a zsinati liturgiareform. Ajánlatos tehát szentmisében, az evangélium és a szentbeszéd (homília) után keresztelni, bérálni, a betegek kenetét feladni, házasságot kötni. Így lesz szembetűnő a kegyelem eszközeinek kapcsolata a keresztyáldozattal. Szentmisében fogadhatjuk be az áttérő keresztényeket a katolikus egyház közösségébe. A szent áldozathoz kapcsolva van igazán helyén a szerzetes-fogadalomtétel is.

TARTALOMJEGYZÉK:

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELME MINT ÜDVTÖRTÉNET

AZ EGYHÁZ	3
AZ EGYHÁZ SZÜLETÉSE	4
<i>Az első keresztény közösségek</i>	4
A JERUZSÁLEMI ÜLDÖZÉS	5
<i>A palesztin egyház</i>	6
A KERESZTÉNYÜLDÖZÉSEK	7
<i>Indítékai és jellege</i>	7
<i>Az üldözések első szakasza (I-II. század)</i>	7
<i>Az üldözések megszűnése</i>	8
AZ EGYHÁZ KÜZDELME AZ ELSŐ SZÁZADOK ERETNEKSÉGEI ELLEN	8
<i>Az eretnekség fogalma</i>	8
1. <i>A gnószticizmus</i>	8
2. <i>Montanizmus</i>	8
A LITURGIKUS ÉLET AZ ELSŐ SZÁZADOKBAN	9
<i>Az egyház ünnepei</i>	9
<i>A keresztség</i>	9
<i>Az eukarisztia ünneplése</i>	9
<i>A bűnbánat szentségének kiszolgáltatása</i>	9
AZ EGYHÁZI SZERVEZET FEJLŐDÉSE	9
HITVITÁK ÉS ZSINATOK	10
<i>Az egyházatyák</i>	10
A SZERZETESI ÉLET KEZDETE	11
<i>A szerzetesi életforma kialakulása</i>	11
AZ EGYHÁZ MISSZIÓS TEVÉKENYSÉGE A NÉPVÁNDORLÁS KORÁBAN	12
<i>Anglia megtérítése</i>	12
<i>Az iszlám</i>	12
A KERESZTÉNY KÖZÉPKOR	12
<i>A keleti egyházak</i>	13
A MAGYAROK MEGTÉRÉSE	14
<i>Az Árpádház többi szentje</i>	15
A PÁPASÁG A KÖZÉPKORBAN	17
A GERGELY-FÉLE REFORMMOZGALOM	17
<i>VII. Gergely egyénisége, eszméi, célkitűzései</i>	17
A NAGY NYUGATI EGYHÁZSZAKADÁS (1378-1417)	18
<i>Törekvések az egyházi élet megújítására</i>	19
<i>Eretnekmozgalmak a középkorban. Az inkvizíció</i>	20
A KOLDULÓRENDEK. ASSISI SZENT FERENC	21
A KERESZTES HADJÁRATOK	23
<i>A keresztes háborúk okai</i>	23
KERESZTÉNY ÚJKOR	24
(1517-1914) A LUTHER-FÉLE REFORMÁCIÓ TÖRTÉNETE	24
ZWINGLI ÉS KÁLVIN VALLÁSÚJÍTÁSA	25
<i>Zwingli hitújítása Svájc német részében</i>	25
<i>A Genfi reformáció</i>	25
A KATOLIKUS MEGÚJULÁS	26
ÚJ EGYHÁZI TÖREKVÉSEK A TÁRSADALOM SZOLGÁLATÁBAN	27
KATOLIKUS MEGÚJHODÁS MAGYARORSZÁGON	28
A MISSZIÓK HŐSKORA	28
A LELKISÉG MEGÚJULÁSA A TRENTÓI ZSINAT UTÁN	29
A FELVILÁGOSODÁS	29
TÖREKVÉSEK A PÁPAI HATALOM KORLÁTOZÁSÁRA	29
AZ EGYHÁZ BELSŐ ÉLETE A 19. ÉS 20. SZÁZADBAN	30
PÁPÁK A 19. ÉS 20. SZÁZADBAN	30
A II. Vatikáni Egyetemes Zsinat (1962-65)	31